

ДЕМОКРАЦИЯ И ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАГЛАСИ КЪМ ДЕМОКРАЦИЯТА, ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ПРАВОТО И ОСНОВНИТЕ ПРАВА НА ЧОВЕКА ПРЕЗ 2018 г.

От 2015 г. Институт Отворено общество – София провежда периодични изследвания на общественото мнение с цел да установи какви са тенденциите в нагласите към основните ценности на Европейския съюз – демокрацията, върховенството на правото и защитата на основните права на човека. Резултатите позволяват да се открият някои от основните рискове и предизвикателства пред практическото приложение на тези ценности в България.

През 2018 г. беше осъществено третото поредно изследване от екип в състав:

- **Георги Стойчев**, редактор
- **д-р Иванка Иванова**, автор

- **д-р Драгомира Белчева**,
ръководител на екипа на теренното проучване и статистическа обработка на данни
- **д-р Петя Брайнова**,
статистическа обработка на данни
- **Ралица Димитрова**,
организация и модерирание на фокус групи

Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от авторите и при никакви обстоятелства не може да се приеме, че този текст отразява официалното становище на Институт Отворено общество – София.

ISBN 978-954-2933-57-1

СЪДЪРЖАНИЕ

▶ Резюме	2	▶ Нагласи към политическите партии	16
▶ За изследването	3	▶ Върховенство на правото	17
▶ Политически и икономически контекст	3	▶ Демокрацията като система от основни права	21
▶ Ефективност на управлението	4	▶ Свобода на медиите	25
▶ Доверие в демокрацията и в основните институции	6	▶ Заключение	27
▶ Представителство и участие на гражданите в управлението	11		

РЕЗЮМЕ

Данните от изследването през 2018 г. показват, че демокрацията се ползва със значителна обществена подкрепа: най-голям дял от гражданите (45%) са съгласни, че демокрацията е най-добрата форма на управление за страната, а преобладаващата част от анкетираниите посочват само демократични държави като чужди примери за добро управление. Германия, Великобритания и Швейцария формират трайно челната тройка на чуждите държави, които са желан модел за подражание: за 23% от анкетираниите Германия е най-популярният пример на държава с добро управление; според 9% такава е Швейцария, а според 8% – Великобритания.

Подкрепата на гражданите за демокрацията обаче постепенно ерозира в сравнение с резултатите от предишните изследвания: през 2018 г. делът на съгласните с твърдението, че демокрацията е най-добрата форма за държавно управление за България, намалява със 7% спрямо 2015 г. Освен това сред анкетираниите доминират отрицателните оценки за ефективността на правителството при разрешаване на основните национални проблеми, ниското доверие в институциите и убедеността, че политическият и административният елит се формират с връзки, а не по заслуги.

През 2018 г. изследването регистрира слаба степен на гражданско участие в управлението – огромната част от анкетираниите не членуват в никакви организации, само 4% членуват в политически партии, а само 2% – в профсъюзи. Между 2002 и 2018 г. обаче в това отношение има положителна тенденция, макар и много слабо изразена: членството в клубове нараства, все повече хора са склонни да се обръщат към институциите, за да търсят решение на проблемите си и да протестират в случай на лошо управление.

Тествани бяха обществените нагласи към три от ценностите на ЕС (демокрация, върхо-

венство на правото и основни човешки права) и от гледна точка на гражданите защитата на основните граждански права продължава да изглежда като най-голямото достижение на демократичния преход в България. Значителен дял от анкетираниите са уверени, че могат спокойно да упражняват гражданските си права, и не се страхуват от репресии от страна на правоохранителните органи. Сред работещите обаче се забелязва известна уязвимост – всеки пети смята, че може да загуби работата си, ако участва в протест или ако критикува публично правителството.

Най-остро изразено усещане за криза има по отношение на състоянието на върховенството на правото в България: основната разлика между демократичните и тоталитарните правителства е, че първите носят политическа и съдебна отговорност за своите действия, а вторите – не. У нас обаче само 26% от анкетираниите са съгласни, че националното правителство действа в рамките на закона, а обществената оценка за качеството на законодателството е крайно ниска: едва 22% от хората смятат, че законите в страната са справедливи, едва 14% – че законите са ясни и разбираеми, и едва 8% – че законите се прилагат еднакво за всички.

През 2018 г. се регистрира криза на общественото доверие в телевизиите и вестниците като фактори за по-отговорно управление: телевизията губи позиция като медия, на която хората се доверяват, когато имат нужда от информация за положението в страната. Мнозинството от хората възприемат пресата като свободна да критикуват правителството, но не смятат, че вестниците или телевизиите ще съобщят истината по случая, ако висш държавен служител е замесен в престъпление. Без надеждна информация за работата на правителството обаче гражданите не могат да участват в процеса на вземане на решения за държавното управление.

ЗА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Този доклад се основава на данни от три национално представителни изследвания на общественото мнение, последното от които е осъществено през април 2018 г. Анкетата е проведена сред представителна извадка от пълнолетното население на страната по метода интервю „лице в лице“ по стандартизирана анкетна карта. Анкетираните са подбрани чрез вероятностна и двустепенна гнездова извадка, която е стратифицирана по административни региони и по тип на населеното място. При планирани 1200 интервюта са

Таблица 1. Профил на анкетираните

По пол	Брой	Дял
Мъже	522	44%
Жени	652	56%
Общо	1174	100%
По възраст	Брой	Дял
18 – 29 години	132	11%
30 – 44 години	278	24%
45 – 59 години	290	25%
Над 60 години	430	37%
Без отговор	44	4%
Общо	1174	100%
По етническа група	Брой	Дял
Българска	993	85%
Турска	80	7%
Ромска	72	6%
Друга	20	2%
Общо	1174	100%

осъществени 1174. Максималната стохастична грешка е $\pm 2,9\%$.¹ През 2018 г. изследването е осъществено от екип на Институт Отворено общество – София и е финансирано със собствени средства.

ПОЛИТИЧЕСКИ И ИКОНОМИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

На 26 март 2017 г. в страната бяха проведени предсрочни парламентарни избори, в които най-голям дял от гласовете (34%) събра дясноцентристката партия ГЕРБ, а в Народното събрание влязоха общо пет формации: ГЕРБ (95 народни представители), коалиция „БСП за България“ (79 народни представители), коалиция „Обединени патриоти“ (27 народни представители), ДПС (25 народни представители) и Политическа партия „Воля“ (12 народни представители). След изборите политическият сектор изглежда малко по-консолидиран в сравнение с предишните парламентарни избори, когато в парламента влязоха осем формации. След 2017 г. обаче нараства относителната тежест на националистическите партии от коалицията „Обединени патриоти“, които се превърнаха в трета политическа сила в страната и изместиха ДПС от традиционната му роля на „балансър“ в управлението.

От 4 май 2017 г. в България е на власт третото правителство на ГЕРБ начело с министър-председател Бойко Борисов. То беше сформирано с участието на трите партии от коалицията „Обединени патриоти“ и с парламентарната подкрепа на ПП „Воля“. Първата половина от мандата на правителството премина под знака на подготовката и осъществяването на първото за страната председателство на Съвета на Европейския съюз (януари – юни 2018 г.).

При оценката на резултатите от българското председателство на Съвета на ЕС редица анализатори посочиха, че негово основно постижение е възобновяването на перспективата за членство в ЕС на Република Северна Македония и другите страни от Западните Балкани, както и че председателството е имало положителен ефект върху националната администрация, доколкото тя е придобила познания и ценен опит за механизмите

¹ Описание на метода на работа, използваното определение за „демокрация“ и данни за резултатите от първото изследване са публикувани в „Демокрация и гражданско участие. Общественият нагласи към демокрацията, върховенството на правото и основните права на човека през 2015 г.“ (София, Институт Отворено общество – София, 2017), достъпно в интернет на адрес www.osis.bg

на функциониране и вземане на решения в ЕС. Според президента Румен Радев обаче европредседателството не е съдействало за утвърждаването на европейските ценности в управлението на страната: „Моята преценка е, че България затвърди положението си на периферна, на най-периферната за ЕС страна (...) Нормално е в процеса на подготовката и провеждането на европейското председателство България да стане по-демократична европейска страна, с независими и ефективни институции, с ясно разделение на властите, с върховенство на закона, със свобода на словото. Но това не се случи до голяма степен поради факта, че българското правителство някак си се хвърли изцяло във външната политика и се посвети на Западните Балкани, но загърби важни, мога да кажа взривоопасни процеси вътре в страната (...) Виждаме, че съдебната реформа така и не се състоя. Реформата в образованието гравитира около ремонт на училища и увеличение на заплати, в здравеопазването – около кадрови промени. Точно по време на европейското председателство се регистрира съществен отлив на чуждестранни инвестиции. Новият антикорупционен мегаорган и неговите действие се посрещат с ирония и недоверие от обществото“²

За първото тримесечие на 2018 г. БНБ отчита, че преките чуждестранни инвестиции в страната възлизат на 180 млн. евро, което е 34% по-ниско в сравнение със същия период на 2017 г. Вестник „Капитал“ посочва, че „отливът на дялов капитал се равнява на общо 160 млн. евро през първото тримесечие, което показва, че дългосрочният интерес на инвеститорите значително отслабва спрямо миналата година“³

Въпреки отлива на преки чуждестранни инвестиции НСИ регистрира нарастване на БВП на страната – между третото тримесечие на 2017 г. и второто тримесечие на 2018 г. по сезонно изгладени данни БВП нараства с между 0,7 и 0,9% за тримесечие, като за всяко от тези тримесечия темпът на нарастване на българският БВП е по-висок от темпа на нарастване на БВП средно за страните – членки на ЕС.

За 2018 г. коефициентът на заетост на населението в активна възраст нараства, а безработицата спада.

² Слово на президента Румен Радев при откриването на конференцията „Българското председателство на Съвета на ЕС – време за равностметка“, 3 юли 2018 г.; пълният текст на изказването е достъпен в интернет на уебсайта www.president.bg (последно проверено на 6.03.2019 г.). Под „нов антикорупционен мегаорган“ президентът има предвид комисията, създадена по Закона за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобито имущество (обн., ДВ, бр. 7 от 19.01.2018 г.).

³ Чуждите инвестиции падат до 180 млн. евро през първото тримесечие. – Капитал, 20.05.2018, достъпно в интернет на сайта www.capital.bg (последно проверено на 6.03.2019 г.).

През четвъртото тримесечие на 2018 г. коефициентът на безработица в страната е 4,7%, като тя засяга по-сериозно по-младите хора (при хората на възраст 15–24 години коефициентът на безработица е 9,9%), живеещите в селата и по-слабо образованите (сред хората с начално и по-ниско образование коефициентът на безработица е 17,6%).⁴ Средногодишният коефициент на безработица за страната през 2017 г. е бил 6,2%, което е почти наполовина по-малко спрямо коефициента на безработица през 2013 г. (13%).

ЕФЕКТИВНОСТ НА УПРАВЛЕНИЕТО

Въпреки по-скоро благоприятната икономическа конюнктура данните от изследването на обществените нагласи показват, че бедността продължава да бъде най-значимият проблем за хората в страната. През 2018 г. около една трета от анкетираните (32%) определят бедността като най-значим проблем, като подобен резултат е регистриран и в двете предишни изследвания през 2015 и 2016 г.

На второ място след бедността стои група от среднозначими обществени проблеми като безработицата, лошото управление и корупцията. Те са посочени като основен проблем от 14–18% от анкетираните.

Сравнително малък дял от хората (5–7%) посочват престъпността и лошото здравеопазване като най-важни обществени проблеми. Некачественото образование е посочено като най-важен обществен проблем едва от 2% от анкетираните.

Най-съществената промяна в подреждането на основните проблеми в страната е свързана с промяната в мястото на безработицата – за трите години между 2015 и 2018 г. безработицата е изпаднала от групата на най-значимите проблеми и вече може да се разглежда като среднозначим проблем. Делът на тези, които я посочват като най-важен проблем в страната, пада от 32% през 2015 г. до 18% през 2018 г. Това развитие отразява положението на пазара на труда: както беше посочено по-горе, през 2018 г. нараства делът на заетите и коефициентът на безработица намалява до 4,7% през последното тримесечие на годината. Важно е да се подчертае обаче, че увеличената заетост не ре-

⁴ Данни на НСИ. Безработни лица и коефициенти на безработица на населението на 15 и повече навършени години през четвъртото тримесечие на 2018 г., достъпно в интернет на сайта www.nsi.bg (последно проверено на 6.03.2019 г.).

шава проблема с бедността и тя продължава да стои начело като най-важен проблем за страната.

През 2018 г. в сравнение с 2015 г. нараства, макар и незначително, делът на анкетираните, които посочват корупцията, лошото управление или престъпността като най-важен проблем в страната. За младите хора (на възраст 18–29 години) най-значимият обществен проблем в страната е корупцията (23% от тях я посочват като проблем), следвана от безработицата (посочена от 22% от младите) и бедността (посочена от 18% от младите). Обратно, за по-възрастните (на възраст над 60 години) основният проблем в страната е бедността – 40% от тях са на това мнение в сравнение с 32% средно за страната и 18% сред хората на възраст 18–29 години (фиг. 1).

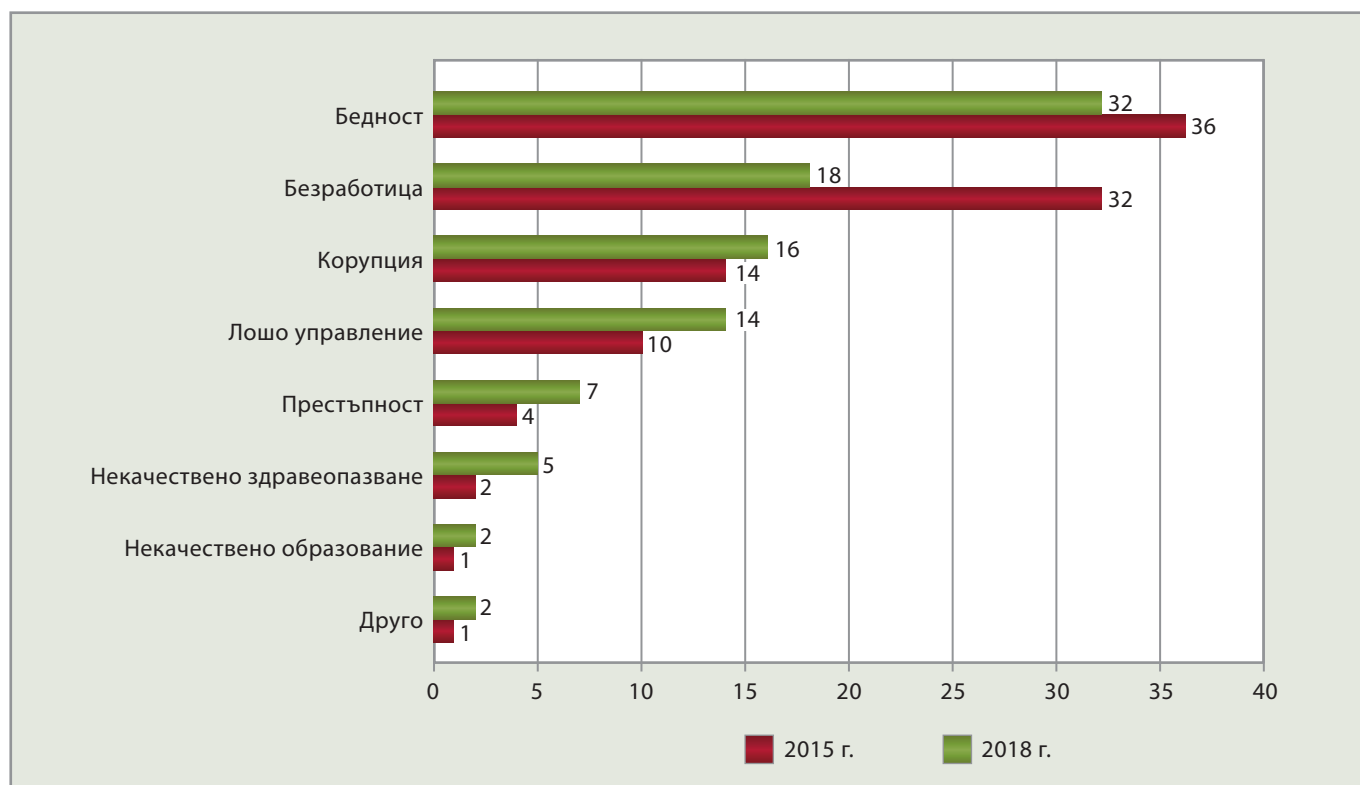
През 2018 г. се запазва много лоша общата оценка на гражданите за начина, по който правителството се справя с решаването на най-важните проблеми в страната. Преобладаващият брой от анкетираните (86%) смятат, че правителството не се справя с бедността; 85% – че не се справя с корупцията; значителни мнозинства са на мнение, че правителството не се справя и с другите проблеми, като престъпността, некачест-

веното образование и некачественото здравеопазване. Въпреки цитираните по-горе данни за намаляване на безработицата всъщност и по отношение на този въпрос най-значителен дял от анкетираните (75%) смятат, че правителството не се справя.

По всеки от разгледаните обществени проблеми само между 6 и 21% от анкетираните дават положителна оценка на правителството и като цяло са на мнение, че то се справя с проблема. Най-висока положителна оценка правителството получава за дейността си в образованието (според 21% от анкетираните правителството се справя с проблема с некачествено образование); също толкова са посочили, че правителството се справя с безработицата. При оценката на начина, по който правителството се справя с безработицата, има и най-значителен ръст на положителната оценка – през 2015 и 2016 г. само 10% са смятали, че правителството се справя с безработицата, а през 2018 г. този дял се увеличава до 20% (фиг. 2).

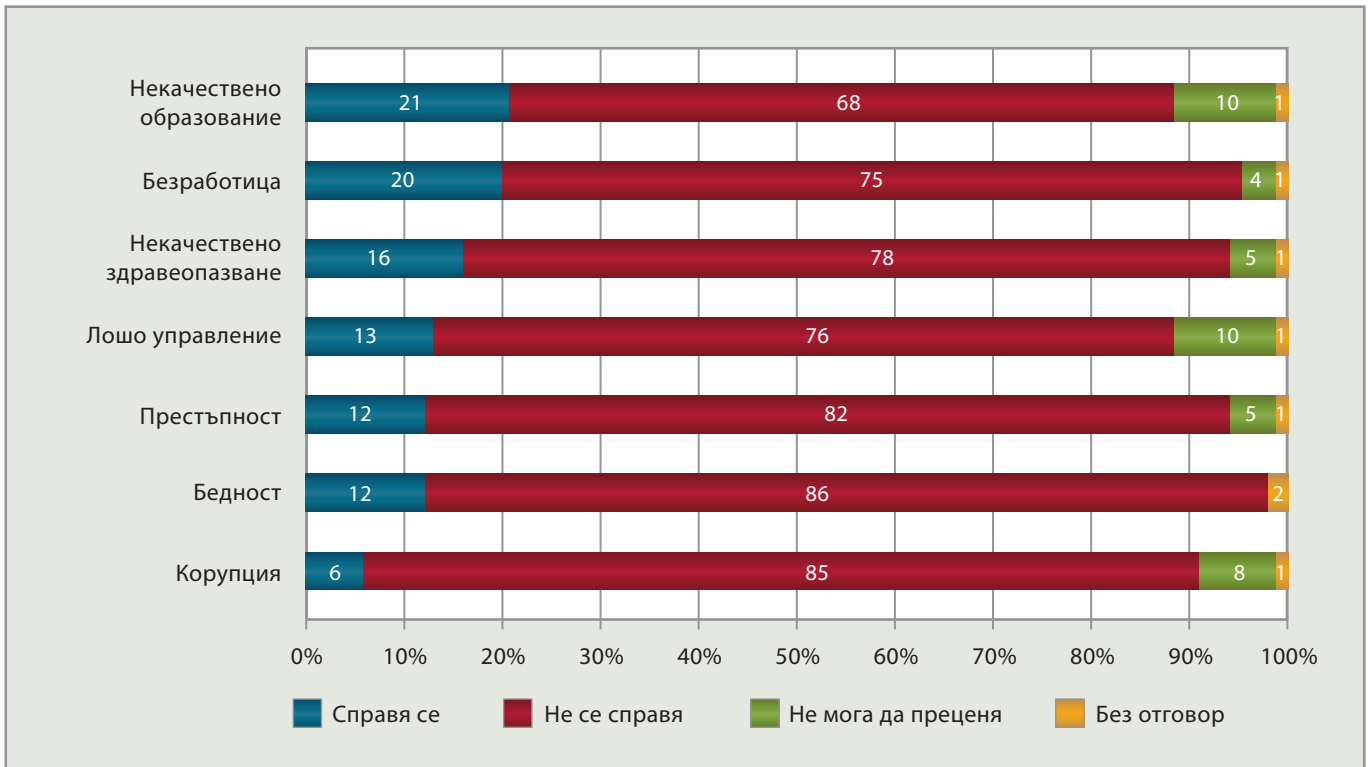
И през 2018 г. изследването установява, че има ясно разминаване между приоритетите в дневния ред на гражданите и на правителството: най-значителни групи от хората очакват решаване на проблемите с

Фиг. 1. Най-важните проблеми в страната

Въпрос: Кой е най-важният проблем, пред който е изправена страната в момента? Възможно е посочване само на един отговор.

Фиг. 2. Ефективност на управлението

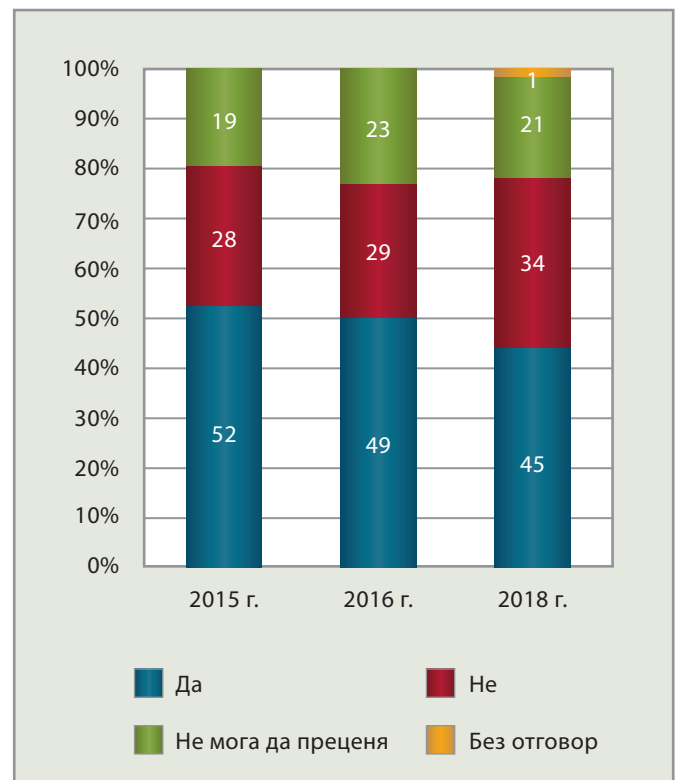
Въпрос: *Моля, дайте оценка на начина, по който правителството се справя с решаването на основните проблеми пред страната в момента?*

бедността, безработицата и корупцията, а точно по отношение на разрешаването на тези проблеми са най-разпространени негативните оценки за работата на правителството. Това разминаване в приоритетите на хората и на правителството до голяма степен предопределя и ниското обществено доверие в институциите на представителната демокрация. Те биват изначално възприемани като неефективни по отношение на разрешаването на най-важните обществени проблеми. Дори когато даден проблем за определен период губи от своята обществена значимост, гражданите не виждат това като резултат от усилията на правителството.

ДОВЕРИЕ В ДЕМОКРАЦИЯТА И В ОСНОВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

През 2018 г. най-висок дял от анкетираните (45%) са съгласни, че демокрацията е най-добрата форма за държавно управление за България. Данните от трите проведени изследвания след 2015 г. показват обаче слаба, но трайна тенденция за намаляване на общественото доверие в демокрацията: през 2015 г.

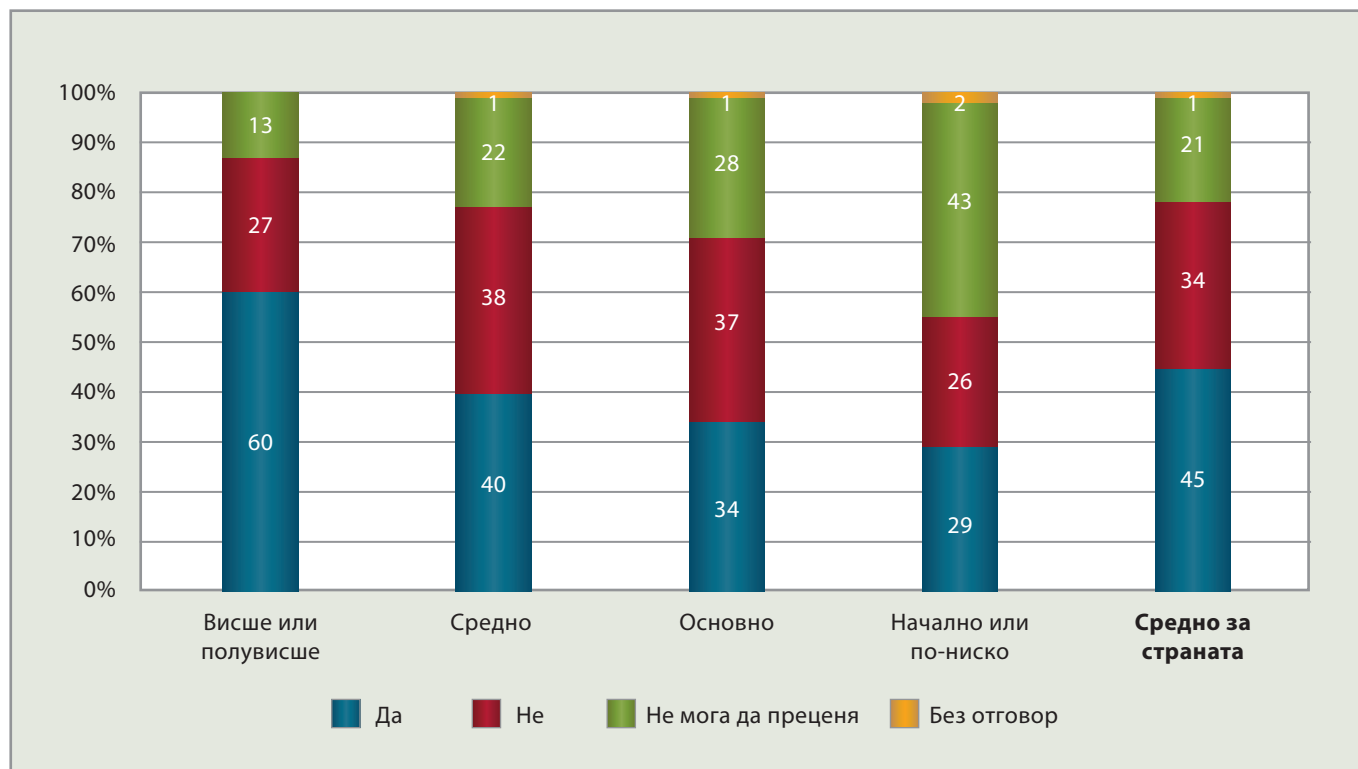
Фиг. 3. Доверие в демокрацията

Въпрос: *Вярвате ли, че демокрацията е най-добрата форма на държавно управление за България?*

Фиг. 4. Доверие в демокрацията според степента на образование

Въпрос: *Вярвате ли, че демокрацията е най-добрата форма на държавно управление за България?*

повече от половината от анкетиранияте (52%) са били съгласни, че демокрацията е най-добрата форма за управление на България. Делът на несъгласните с твърдението, че демокрацията е най-добрата форма за управление на страната, се покачва с 6% между 2015 и 2018 г. Всеки пети отговаря, че не може да прецени (фиг. 3).

Сред по-образованите граждани има категорично по-ясно изразена подкрепа за демокрацията като най-добра форма на държавно управление за страната: 60% от хората с висше или полувисше образование са съгласни с това твърдение в сравнение с 30% от хората с начално или по-ниско образование. Делът на несъгласните с това твърдение обаче при групите с най-високо и най-ниско образование е еднакъв – 26–27% (фиг. 4). Слабата подкрепа за демокрацията при нискообразованите не се обуславя толкова от категоричното несъгласие с нейните ценности, колкото от високия дял от анкетиранияте, които споделят, че не могат да преценят какво да отговорят на въпроса.

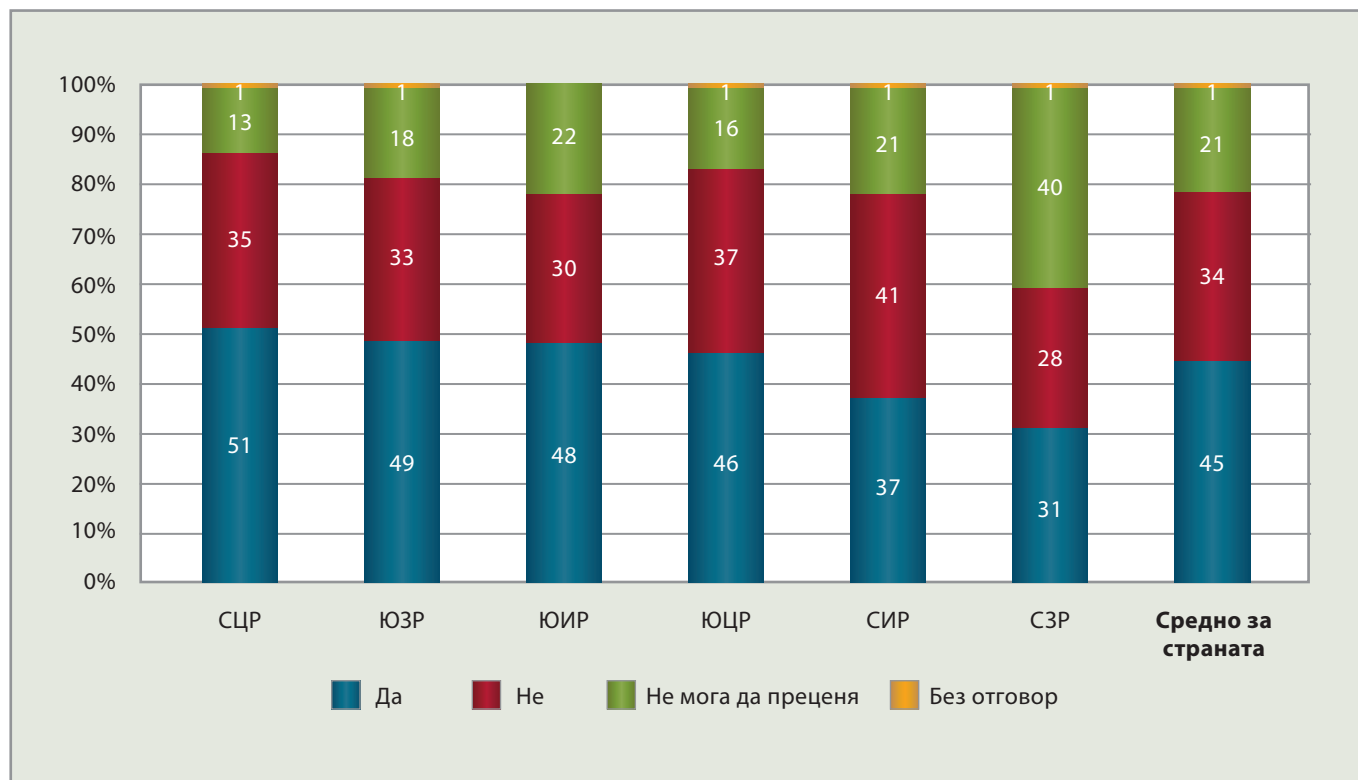
Подкрепата за демокрацията е по-категорично изразена освен сред по-образованите също и сред по-заможните граждани (64% от тези, които имат доход над 700 лв. на човек от домакинството на месец, смя-

тат, че демокрацията е най-добрата форма за управление на страната) и сред по-младите (53% сред хората на възраст до 44 години са съгласни с това твърдение) и е малко по-изразена сред живеещите в София (50% са съгласни в сравнение с 45% средно за страната).

Електоралните нагласи също имат определено значение: сред тези, които са гласували за ГЕРБ на последните парламентарни избори, 70% смятат, че демокрацията е най-добрата форма за управление на страната, в сравнение с 45% средно за страната. Гласуващите за БСП в изследването през 2018 г., както и в предишните две изследвания представляват единствената група с категорично мнозинство на хората, които не са съгласни, че демокрацията е най-добрата форма за управление на страната (53% от гласуващите за БСП отговарят отрицателно в сравнение с 34% средно за страната).

Съществуват известни разлики във възприятията за демокрацията като най-добра форма за държавно управление и във връзка с региона, в който живеят анкетиранияте (фиг. 5). Делът на тези, които са съгласни, че демокрацията е най-добрата форма за управление на България, е по-висок от средното за страната сред живеещите в Северен централен район (СЦР), в

Фиг. 5. Доверие в демокрацията по региони

Въпрос: *Вярвате ли, че демокрацията е най-добрата форма на държавно управление за България?*

Югозападен район (ЮЗР) и Югоизточен район (ЮИР); категорично по-нисък от средното за страната е този дял сред живеещите в Североизточен район (СИР) и в Северозападен район (СЗР).

Преобладаващата част от анкетиранияте посочват само демократични държави като примери за добро управление. Германия, Великобритания и Швейцария формират трайно челната тройка на чуждите държави, които са желан модел за подражание: за 23% от анкетиранияте Германия е най-популярният пример на държава с добро управление; според 9% такава е Швейцария, а според 8% – Великобритания. Само 3% от анкетиранияте посочват Русия като пример за добро управление и желан модел за подражание за България. Няма нито една недемократична държава, която гражданите да разглеждат като желан модел за подражание.

Водещата роля на Германия при изследването през 2016 и 2018 г. не е толкова категорично изразена, както при изследването през 2015 г., когато около 40% от анкетиранияте я посочват като чужда държава с най-добро управление, но това може да се дължи и на промяната в начина на формулиране на въпроса: при изследването през 2015 и 2016 г. анкетиранияте са могли да избират измежду списък с държави, които са им прочитани по азбучен ред, докато през 2018 г.

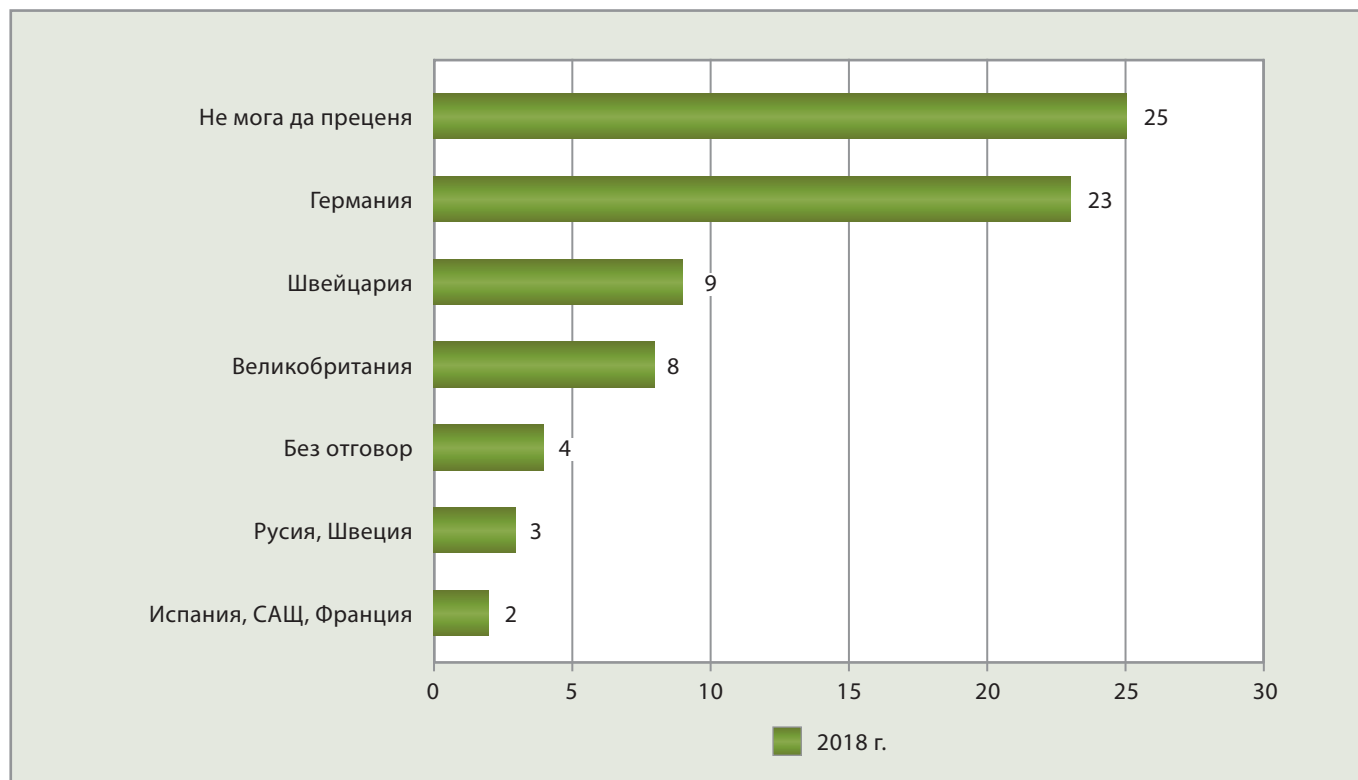
хората са оставени сами да посочат име на държава с добро управление. Това обяснява донякъде и защо през 2018 г. всеки четвърти отговаря, че не може да прецени (фиг. 6).

Въпреки че мнозинството от анкетиранияте са съгласни, че демокрацията е най-добрата форма на държавно управление, доверието на гражданите в институциите на представителната демокрация и изобщо в националните институции е трайно ниско и тенденцията е негативна. През 2018 г. резултатите от изследването сочат понижено доверие в почти всички изследвани институции: най-рязък спад има в доверието в НПО, което се понижава с 11%, във висшите училища – с 10%, в политическите партии, в Народното събрание и в правителството – с 6%, и дори доверието в ЕС спада с 5%. Народното събрание и политическите партии се ползват с най-ниско доверие от всички институции в изследването – само 15% от анкетиранияте споделят, че имат доверие в Народното събрание, а само един от десет анкетиранията има доверие в политическите партии.

На този фон през 2018 г. президентът на страната е единствената институция, при която има категорично повишаване на общественото доверие: доверието в него рязко се покачва (почти с 20% между 2016 и

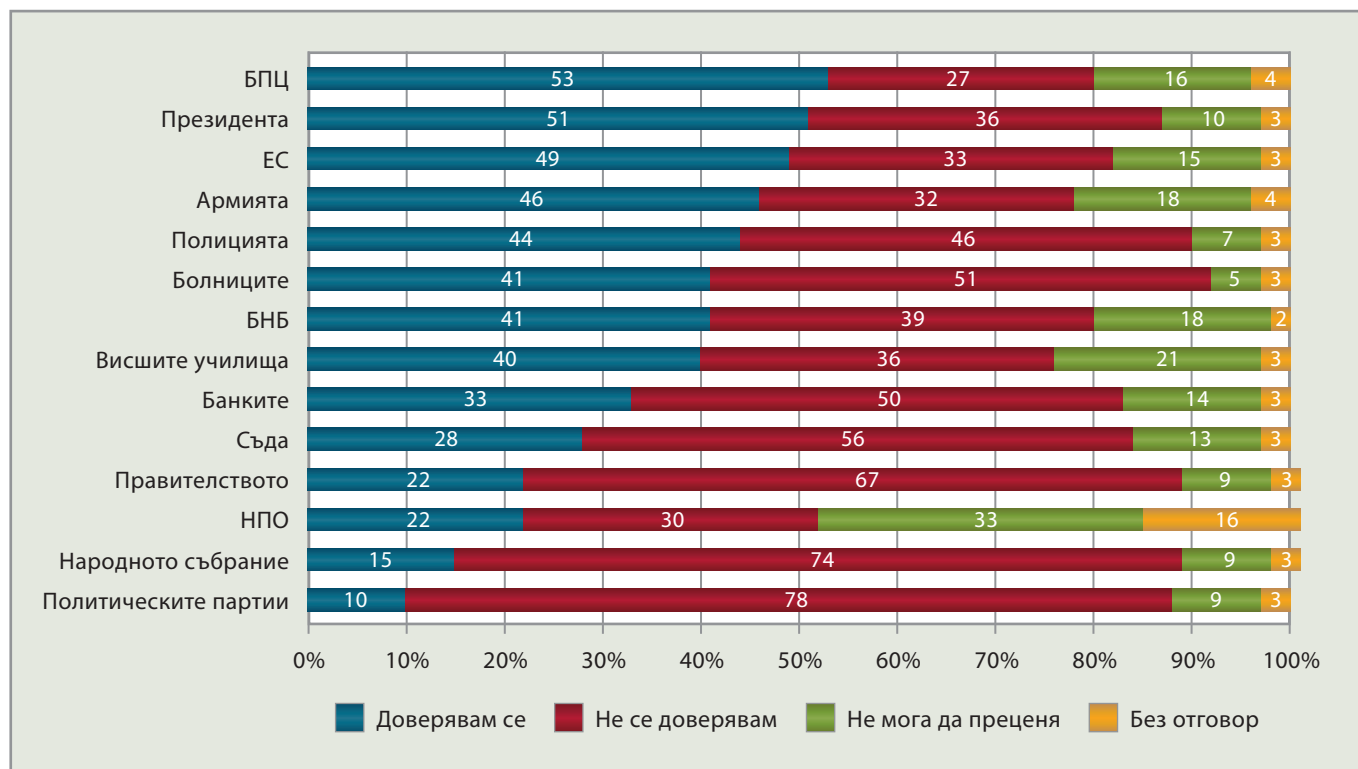

Фиг. 6. Световен пример за добро управление

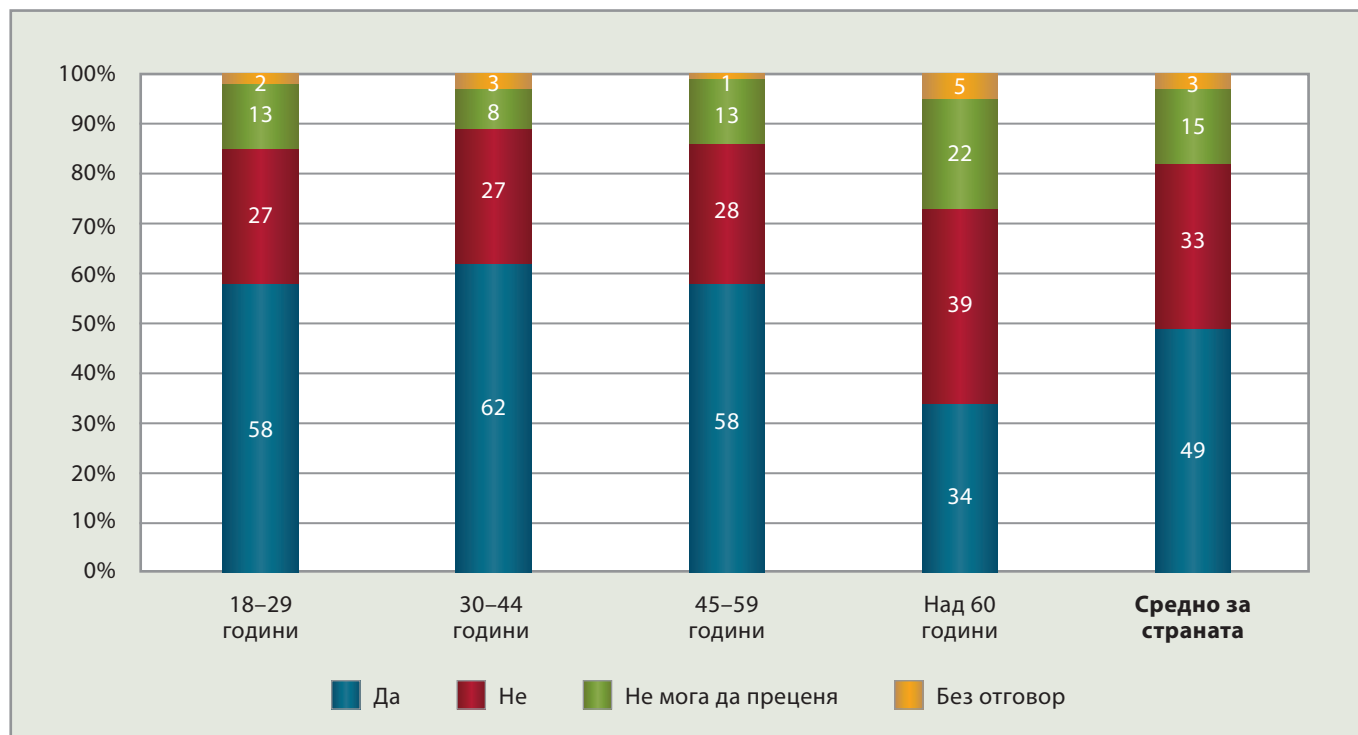
Въпрос: Според Вас коя от държавите по света се управлява добре и България би трябвало да взема пример от нея?

Фиг. 7. Доверие в институциите

Въпрос: В каква степен имате доверие на следните институции/организации? „Доверявам се“ е сбор от отговорилите „напълно се доверявам“ и „по-скоро се доверявам“, а „Не се доверявам“ – сбор от отговорилите „По-скоро не се доверявам“ и „Изобщо не се доверявам“.

Фиг. 8. Доверие в ЕС по възрастови групи

Въпрос: В каква степен имате доверие на следните институции/организации? – Европейския съюз. „Доверявам се“ е сбор на отговорилите „Напълно се доверявам“ и „По-скоро се доверявам“, а „Не се доверявам“ – сбор на отговорилите „По-скоро не се доверявам“ и „Изобщо не се доверявам“.

2018 г.), което може да бъде обяснено със смяната на титуляря на поста в началото на 2017 г.

С най-високо доверие сред институциите, включени в изследването през 2018 г., се ползват Българската православна църква, президентът и Европейският съюз – около половината от анкетираните заявяват, че се доверяват отчасти или напълно на тези институции.

Делът на гражданите, които са склонни да се доверят на правителството, е 22% и точно толкова споделят, че имат доверие и в неправителствените организации. При отношението към правителството обаче категорично доминира недоверието – 67% от анкетираните заявяват, че нямат доверие на правителството, само 9% не могат да преценят, а 3% оставят въпроса без отговор. Докато при НПО недоверието е 30%, но 33% от анкетираните съобщават, че не могат да преценят, и 16% оставят въпроса без отговор. Липсата на информация за работата на НПО е основна причина за общественото недоверие и за липсата на мнение⁵ (фиг. 7).

⁵ За подробен анализ в тази връзка и особено за анализ на зависимостта между доверието в НПО и доверието в демокрацията като най-добра форма за държавно управление за България вж. Захариев, Б. Доверието в неправителствените организации в България. София: Институт Отворено общество – София, 2019, текстът е достъпен в интернет на адрес www.osis.bg

Доверието на българските граждани в ЕС остава трайно високо в сравнение с доверието в националните институции, но през 2018 г. то спада с около 5% спрямо данните за 2016 г. и две национални институции (Българската православна църква и президентът) изпреварват ЕС като институции с най-голямо доверие. Някои важни вътрешнополитически дебати през годината бяха съпътствани от разпространяването на антиевропейска реторика и тя, изглежда, повлия на обществените нагласи към ЕС. Най-яркият пример в това отношение беше свързан с политическите дебати около ратификацията на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (т.нар. Истанбулска конвенция), която в някои медии беше представена като заплаха за традиционните български ценности.⁶

Доверието в ЕС зависи от определени демографски особености. Младите хора имат повече доверие в ЕС в сравнение с по-възрастните. Най-високо е доверието в ЕС сред хората на възраст 30–44 години – 62% от тях имат доверие в ЕС в сравнение с 49% средно

⁶ След като представителите на коалиция „Обединени патриоти“ в правителството отказаха да подкрепят ратификацията и след като най-голямата опозиционна партия (БСП) поиска референдум по въпроса, на 7 март 2018 г. правителството оттегли законопроекта за ратификация на Конвенцията.

за страната и само 34% сред хората на възраст над 60 години (фиг. 8).

Доверието в ЕС е по-високо от средното за страната сред живеещите в столицата (57% от софиянци имат доверие в ЕС в сравнение с 49% средно за страната). Живеещите в СЦР и СЗР имат повече доверие в ЕС в сравнение със средното за страната, докато в СИР доверието в ЕС е 40%.

Едно от възможните обяснения за ниското доверие на гражданите в националните институции е свързано с широко разпространените представи, че достъпът до висши държавни длъжности не се основава на заслуги, а на други фактори. Според почти 70% от анкетиранияте през 2018 г. връзките на кандидата са най-важният фактор за достъп до висша държавна длъжност в България. Почти половината от анкетиранияте посочват парите/богатството на кандидата като най-важен фактор за достъп до висша държавна длъжност, а всеки четвърти определя популярността/известността на кандидата като най-важен фактор. Едва 20% от анкетиранияте смятат, че образованието на кандидата е основен фактор за достъп до висша държавна длъжност; само под 15% от хората смятат,

че опитът, знанията или уменията на кандидата имат значение (фиг. 9). През 2016 г. същият въпрос е задаван и за определяне на факторите, които имат значение за достъп до съдийска длъжност, и установените нагласи са идентични.

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО И УЧАСТИЕ НА ГРАЖДАНИТЕ В УПРАВЛЕНИЕТО

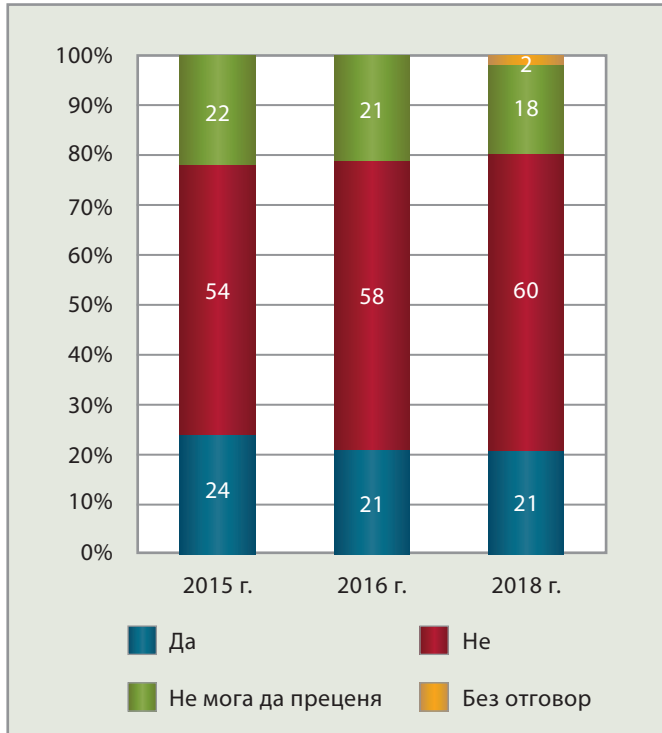
Данните от изследването през 2018 г. потвърждават слабото усещане за представеност на гражданите в управлението (Народно събрание, общински съвети). Делът на тези, които не са съгласни с твърдението, че в Народното събрание има поне един депутат, когото имат доверие и за когото знаят, че представлява тях и хора като тях, се покачва от 54% през 2015 г. до 60% през 2018 г. Само 21% от анкетиранияте през 2018 г. са съгласни, че в Народното събрание има поне един депутат, когото те лично имат доверие.

Фиг. 9. Основни фактори за достъп до висши държавни длъжности

Въпрос: Кои от следните фактори имат най-голямо значение при назначаване на хора на висши държавни длъжности?

Фиг. 10. Доверие в отделни народни представители

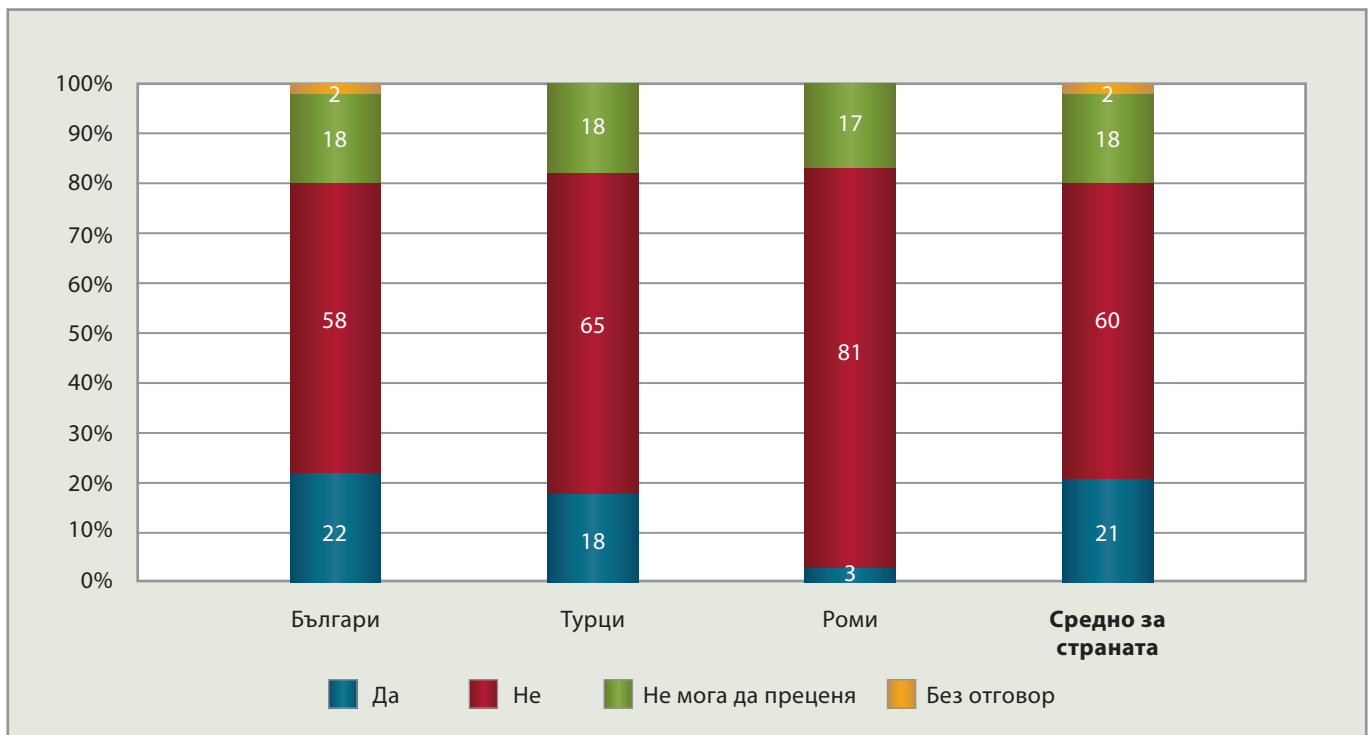

Въпрос: *Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „В Народното събрание има поне един депутат от моя избирателен район, на когото имам доверие и знам, че защитава интересите на хора като мен и моето семейство“?*

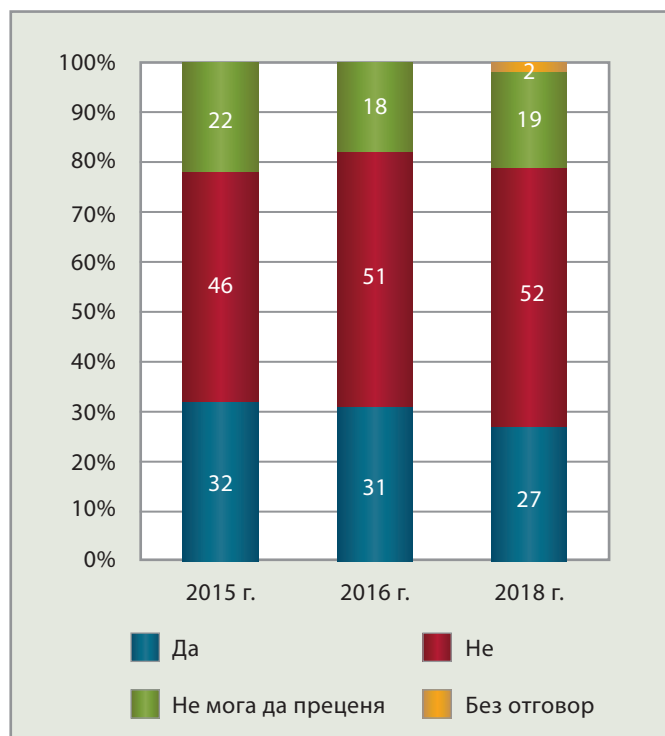
Всеки пети отговаря, че не може да прецени (фиг. 10). Мнозинството от хората живеят с усещането, че те и техните интереси не са представени в управлението на страната, което, от една страна, донякъде обяснява ниското обществено доверие в институциите, но от друга – поставя демократичния характер на управлението под въпрос.

Слабото усещане за представеност в органите на държавно управление засяга определени демографски групи в по-голяма степен, отколкото средното за страната. Сред живеещите в областните центрове и в градовете изобщо делът на несъгласните с твърдението, че в Народното събрание има поне един депутат, комуто имат доверие, е малко по-висок, отколкото сред живеещите в София и в селата. По-слабо образованите граждани се чувстват по-слабо представени в Народното събрание в сравнение с по-високообразованите. Усещането за изключване от представителните органи е особено силно сред анкетираните, които се самоопределят като роми – само 3% от тях са съгласни, че в Народното събрание има поне един депутат, комуто те лично имат доверие и за когото знаят, че представлява хора като тях и техните семейства. Средно за страната 21% са съгласните с това твърдение (фиг. 11).

Фиг. 11. Доверие в отделни народни представители според етническата група

Въпрос: *Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „В Народното събрание има поне един депутат от моя избирателен район, на когото имам доверие и знам, че защитава интересите на хора като мен и моето семейство“?*

Фиг. 12. Доверие в отделни общински съветници

Въпрос: *Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „В Общинския съвет на моята община има поне един представител, на когото имам доверие и знам, че защитава интересите на хора като мен и моето семейство“.*

Усещането за слаба представеност на гражданите в органите на държавна власт засяга и местното самоуправление, макар и в по-малка степен в сравнение с

централните органи. През 2018 г. над половината от анкетираните (52%) не са съгласни с твърдението, че в Общинския съвет на тяхната община има поне един общински съветник, комуто те лично имат доверие и за когото знаят, че представлява техните интереси. Съгласните с това твърдение са 27%, като през 2018 г. този дял намалява с 5% в сравнение с 2015 г. (фиг. 12). Усещането за слаба представеност в органите на местно самоуправление засяга младите хора в по-висока степен в сравнение с тези, които са на възраст между 30 и 60 години. Сред хората на възраст 18–29 години едва всеки пети (19%) е съгласен, че в Общинския съвет на тяхната община има поне един общински съветник, комуто имат доверие. Около 30% от младите хора на този въпрос отговарят, че не могат да преценят.

И трите проведени досега изследвания регистрират не само слабо усещане за представеност на гражданите в управлението, но и ниска степен на лично участие във всякакви организирани форми на обществен живот. През 2018 г. най-голям дял от анкетираните (78%) заявяват, че не членуват в никакви организации. Едва 4% членуват в политически партии и едва 2% – в профсъюзи; 5% членуват в клубове. Тенденцията между 2002 и 2018 г. е обаче положителна: делът на тези, които не членуват в никакви организации, спада от 85% (през 2002 г.) до 78% (през 2018 г.). За същия период членството в политически партии и профсъюзи намалява, но се увеличава (макар и много слабо) членството в клубове и в читалища (табл. 2).

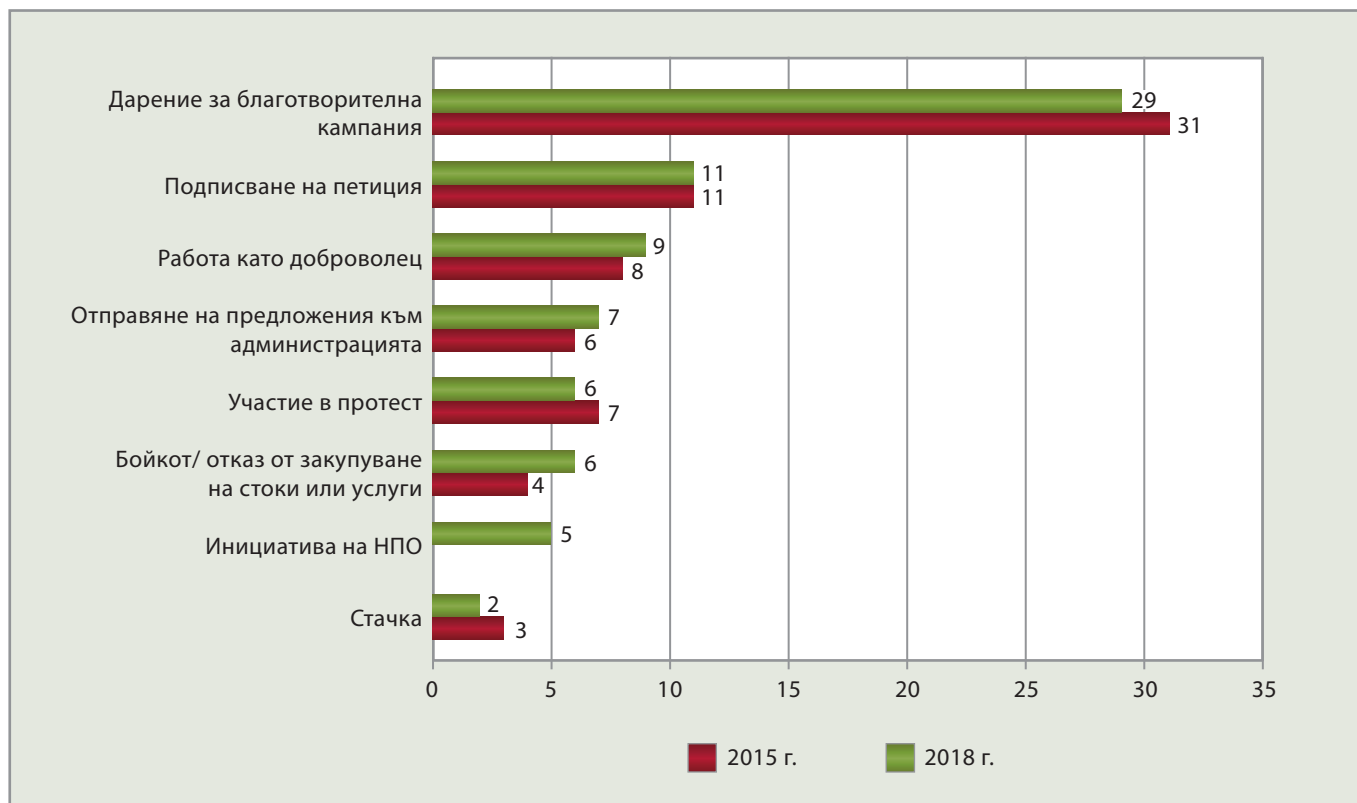
Таблица 2. Дял на членуващите в партии и организации (%)

Организация	2002 г.	2006 г.	2007 г.	2015 г.	2016 г.	2018 г.
Политическа партия	6	5	6	8	6	4
Профсъюз	5	5	5	7	6	2
Читалище	2	2	3	4	4	4
Спортно дружество / Ловно рибарско дружество ⁷	0,5	2	3	3	4	3
Клуб	1	3	3	6	6	5
Неправителствена организация	1	0,5	1	3	2	2
Професионална/бизнес организация	0,5	1	1	2	2	2
Друго	1	1	1	0,4	1	1
Не членувам никъде	85	84	81	81	80	78

Въпрос: *Членувате ли в някои от следните организации?*

⁷ Във въпросниците към изследването „Състояние на обществото“ в този отговор от 2007 г. е включено и ловно рибарско дружество.

Фиг. 13. Форми на гражданско участие (%)

Въпрос: Случвало ли Ви се е през последните 12 месеца да участвате в ... (поотделно всяко от следните действия)? Дял на отговорили „Да“.

Ако хората се ангажират изобщо с актове на гражданско участие, най-често това са актове на благотворителност: през 2018 г. 29% съобщават, че през изминалата година са правили дарение за благотворителна кампания. Участието в акции, които изразяват определена политическа или гражданска позиция, е много слабо: 11% от анкетираните са участвали през изминалата година в подписването на петиции, 9% са работили като доброволци, едва 7% са отправяли предложения до администрацията, по около 6% са участвали съответно в протест или в акция за бойкот на определени стоки или услуги. Слабата степен на включване на гражданите в политически или граждански инициативи е траен проблем – приблизително същите нива на неучастие са регистрирани и при изследването през 2015 г. (фиг. 13).

В сравнение с положението от преди 12 години обаче (2006 и 2007 г.) през последните три години се открояват две положителни тенденции по отношение на гражданското участие в управлението на страната. От една страна, намалява дялът на гражданите, които остават пасивни, когато са изправени пред случаи на нарушения на правилата на обществения живот.

Ако през 2006 г. всеки трети (или 36%) от анкетираните отговаря, че не прави нищо, щом някой нарушава правилата и му пречи, през 2018 г. дялът на пасивните спада до 22%.

Второто положително развитие е, че се увеличава дялът на анкетираните, които гледат на институциите като на средство за разрешаване на своите проблеми: през 2018 г. най-значителен дял от хората (43%) съобщават, че ако някой нарушава правилата и им пречи, те подават оплакване в съответната институция. За сравнение през 2006 и 2007 г. този дял е бил 32–33%.

Между 2006 и 2018 г. значително се увеличава и дялът на хората, които предприемат самостоятелни действия за отстраняване на нарушенията: през 2018 г. 38% от анкетираните съобщават, че когато някой нарушава правилата и им пречи, те говорят с нарушителя и искат да престане; с около 10% се увеличава и дялът на тези, които казват, че когато е възможно, сами отстраняват пречката (табл. 3).

Аналогично на нарасналата гражданска активност в случаите на нарушения, които засягат пряко техните интереси, през 2018 г. анкетираните съобщават по-често в сравнение с 2002 г., че биха предприели кон-

Таблица 3. Гражданска активност при случаи на нередности (%)

Ако някой нарушава правилата и Ви пречи, Вие:	2006 г.	2007 г.	2015 г.	2016 г.	2018 г.
Нищо не правя – такъв е животът.	36	32	21	26	22
Оплаквам се на съответната институция.	32	33	48	45	43
Говоря с нарушителя да престане.	22	23	37	39	38
Когато е възможно, сам отстранявам пречката.	21	23	26	32	30
Саморазправям се с виновника или поръчвам на други.	5	7	7	8	7
Упорито звъня, пиша на съответната институция.	5	5	15	11	-
Причинявам му щета за наказание.	2	2	2	4	3
Организирам гражданска инициатива (подписка, протест).	1	2	4	3	4
Без отговор.	-	-	-	-	5

кретни действия, ако са недоволни от управлението на страната. Делът на тези, които не биха направили нищо, когато са недоволни от управлението на страната, спада от 38% (2002 г.) до 29% (2018 г.).

През 2018 г. най-голям дял от хората (45%) заявяват, че ако са недоволни от управлението на страната, биха се включили в подписка; всеки трети (31%) би се включил в митинг/шествие; всеки пети (21%) би участвал в стачка. Изследването през 2018 г. регистрира освен това и нараснала склонност на гражданите, които са недоволни от управлението на страната, да се обръщат към български и чуждестранни медии (12% съобщават,

че биха го направили в сравнение със само 2% през 2006 г.). Обаче делът на тези, които биха писали в социалните медии, ако са недоволни от управлението на страната (14%), е малко по-висок от дела на тези, които в същия случай биха се обърнали към традиционните български или чуждестранни медии (12%).

Съдът по правата на човека в Страсбург също изглежда вероятен съюзник за гражданите – делът на тези, които съобщават, че ако са недоволни от управлението на страната, биха се обърнали към Съда в Страсбург, нараства трайно от 3% през 2006 г. на 11% през 2018 г. (табл. 4).

Таблица 4. Гражданска активност при лошо управление (%)

Ако не сте доволен от управлението на страната, бихте ли предприели някакви действия?	2002 г.	2006 г.	2007 г.	2015 г.	2016 г.	2018 г.
Доволен съм от управлението на страната.	3	7	8	7	5	2
Бих се включил в подписка.	35	23	26	38	41	45
Бих се включил в митинг, шествие.	23	21	19	26	30	31
Бих се включил в стачка.	19	11	16	17	22	21
Готов съм да изляза на улицата на бунт.	9	5	7	8	13	12
Бих настоявал за предсрочни избори.	11	8	7	15	18	16
Бих участвал в атака срещу парламента.	6	4	5	4	5	5
Бих се обърнал към Съда за правата на човека в Страсбург.	-	3	5	8	8	11
Бих се обърнал към български и чужди медии.	-	2	4	6	9	12
Бих писал в социалните медии.	-	-	-	-	-	14
Друго.	1	1	1	1	1	2
Не бих направил нищо.	38	52	46	35	33	29
Без отговор.	-	-	-	-	-	6

НАГЛАСИ КЪМ ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ

През 2018 г. преобладаващото мнозинство от анкетираните (78%) нямат доверие на политическите партии в страната; делът на тези, които им имат доверие, е само 10%. Едва 4% от анкетираните членуват в политически партии и това е най-ниското отбелязано ниво в изследванията досега, макар че никога не е било повече от 8% от анкетираните (2015 г.).

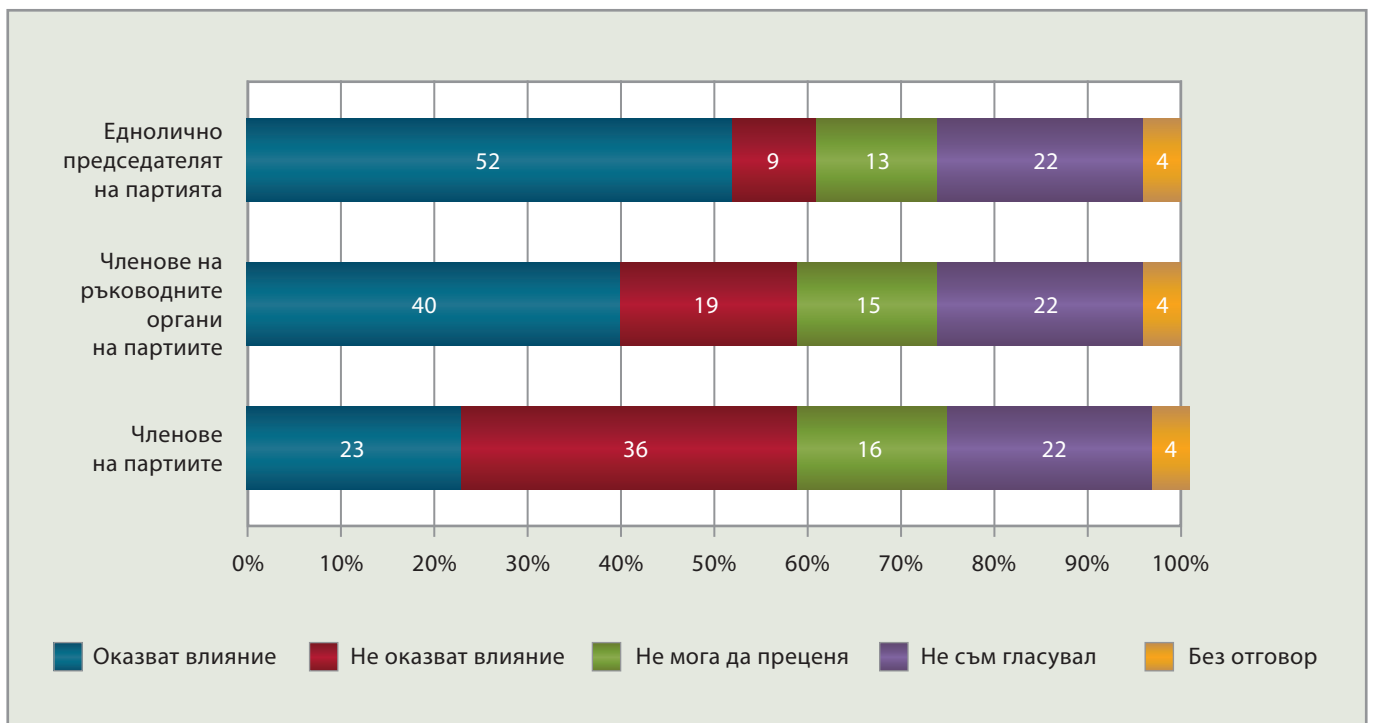
Доминиращата представа за политическите партии е като за проекти, които биват управлявани еднолично от своите председатели и в които членовете на партиите имат слабо или почти никакво влияние върху процеса на вземане на решения. През 2018 г. най-голям дял от анкетираните смятат, че най-голямо влияние върху управлението на партията, за която са гласували на последните избори, има еднолично председателят на партията; само 23% от анкетираните смятат, че членовете на партията, за която са гласували на последните парламентарни избори, имат влияние върху нейното управление (фиг. 14). По отношение на тези

въпроси почти няма промяна спрямо резултатите от предишното изследване (2016 г.); единствената разлика е, че с около 6% се увеличава делът на тези, които смятат, че решаващият глас в управлението на партиите принадлежи еднолично на техните председатели.

Интересното в случая е, че разликите във връзка с различните електорални нагласи не са много съществени – делът на тези, които смятат, че еднолично председателят на партията упражнява много голямо или голямо влияние върху управлението на партията, е значително по-висок от дела на тези, които смятат, че членовете на партията оказват голямо или много голямо влияние върху нейното управление както при гласувалите за ГЕРБ, така и при гласувалите за БСП, ДПС и „Обединени патриоти“. В страната в момента няма значима политическа партия, за която хората да са убедени, че членовете на партията имат решаващ глас в нейното управление.

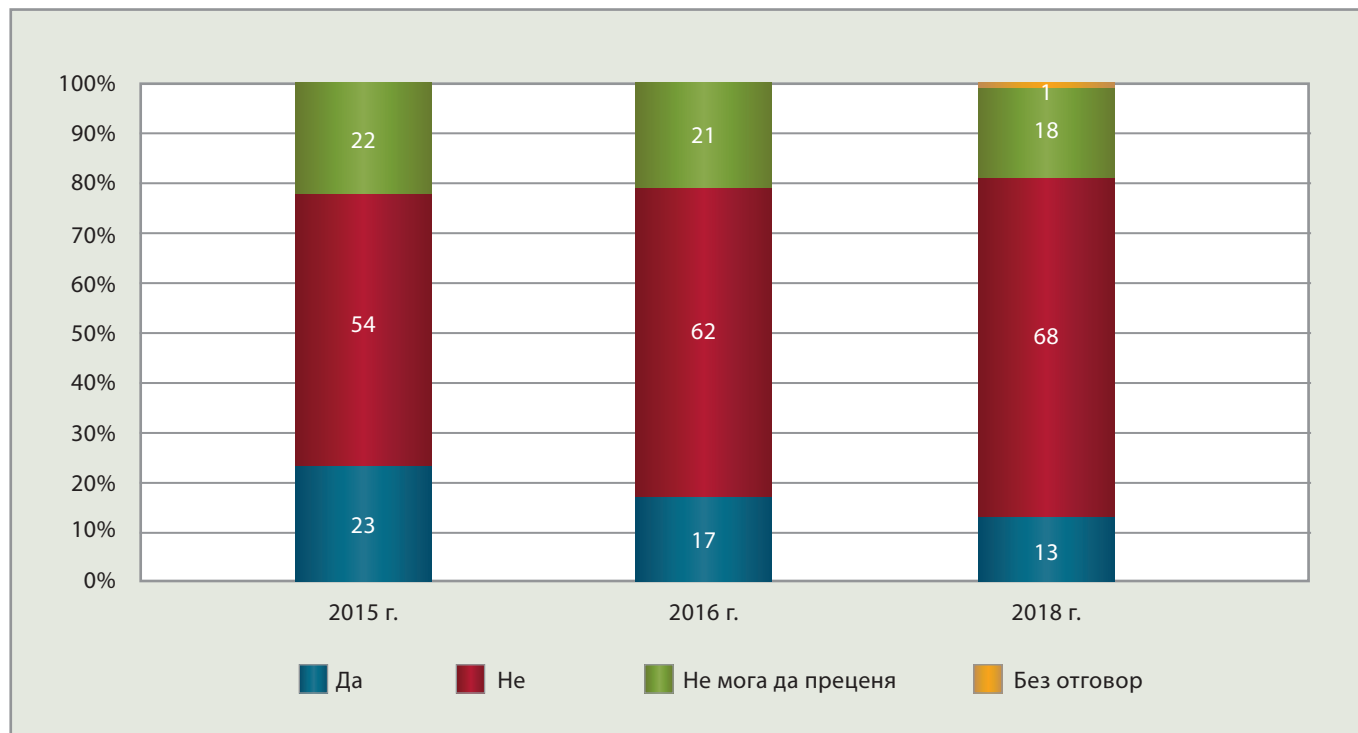
През 2018 г. значително се увеличава делът на хората, които не виждат конкуренция между политическите партии: през 2015 г. делът на тези, които не мислят, че смяната на партиите в управлението води до промяна в държавната политика, е бил 54%, а през

Фиг. 14. Управление на партиите

Въпрос: Според Вас какво влияние имат върху управлението на партията, за която гласувахте на последните парламентарни избори, всеки един от посочените? „Оказват влияние“ отразява сбора от отговорилите „Много голямо влияние“ и „Голямо влияние“, а „Не оказват влияние“ – сбора от отговорилите „Малко влияние“ и „Изобщо няма влияние“.

Фиг. 15. Конкуренция между партиите

Въпрос: Мислите ли, че у нас смяната на партиите, които управляват, води до същинска промяна в общата държавна политика?

2018 г. вече е 68%. Съгласните с това твърдение през 2015 г. са били 23% от анкетираните, а през 2018 г. са само 13% (фиг. 15).

Според доминиращите обществени нагласи между отделните политически партии няма големи разлики от гледна точка нито на политиката, нито на начина на управление на партиите. Това донякъде обобщава задълбочаването на кризата в представителната демокрация, която изследванията регистрират след 2015 г.

ВЪРХОВЕНСТВО НА ПРАВОТО

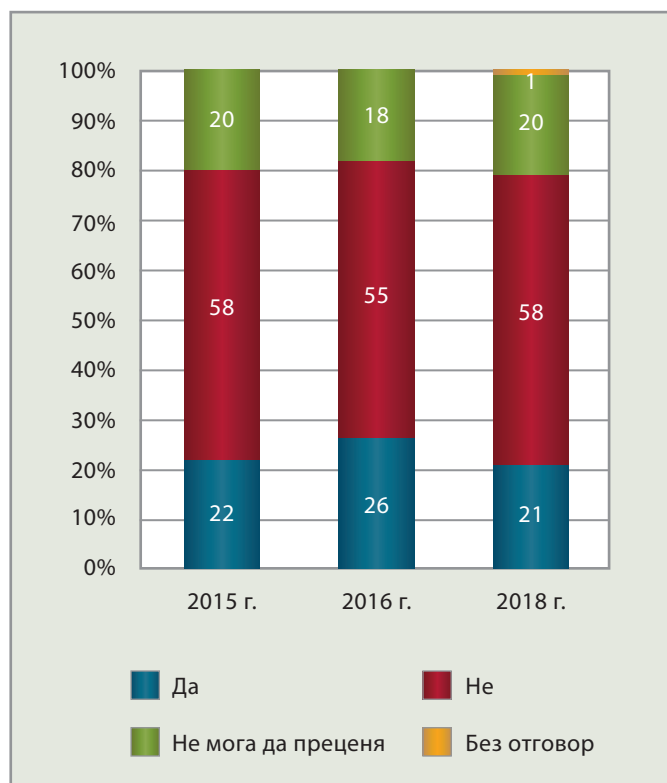
От разгледаните ценности на ЕС (демокрация, върховенство на правото и защита на основните права на човека) най-острите проблеми у нас са свързани трайно с върховенството на правото. През 2018 г. значително мнозинство от анкетираните (56%) заявяват, че нямат доверие в националните съдилища. Общественото недоверие в политическите органи и в политическите партии обаче е по-високо от недоверието в съдилищата: 67% нямат доверие на правителството,

74% нямат доверие на Народното събрание, а 78% нямат доверие в политическите партии. Съществени елементи от кризата с върховенството на правото в България са не само ниското доверие на гражданите в съдилищата, но също и ниското доверие в политическите органи и оттам – слабата легитимност на законодателния процес.

През 2018 г. най-значителен дял от анкетираните (58%) не са съгласни, че законите у нас са справедливи, а 67% не са съгласни, че законите са ясни и разбираеми за гражданите. Съгласни с твърдението, че законите у нас са справедливи, са само 21% от хората (фиг. 16); само 14% смятат, че законите са ясни и разбираеми за гражданите (фиг. 17). Между 2015 и 2018 г. почти няма промяна в това отношение, което показва, че има трайно установени негативни оценки за качеството на законодателството в страната и това е колкото проблем на върховенството на правото, толкова и проблем на демократичния характер на управлението.

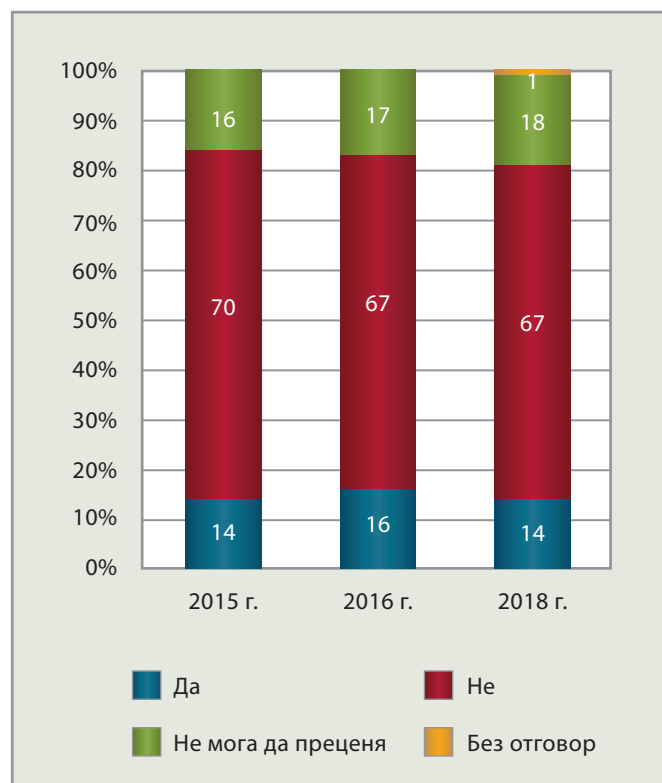
Ниското доверие на гражданите във върховенството на правото засяга както начина на приемане на законите от политическите органи, така и начина на тяхното прилагане от съдилищата. През 2018 г. трима от четирима анкетираните (76%) не са съгласни

Фиг. 16. Справедливи ли са законите?

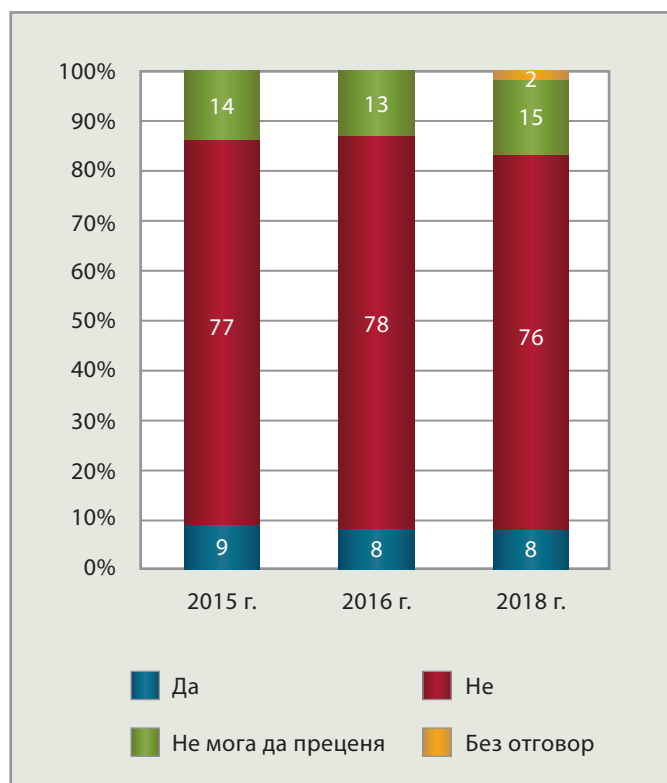
Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Законите у нас са справедливи“?

Фиг. 17. Ясни и разбираеми ли са законите?

Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Законите у нас са ясни и разбираеми за гражданите“?

Фиг. 18. Еднакво ли се прилагат законите?

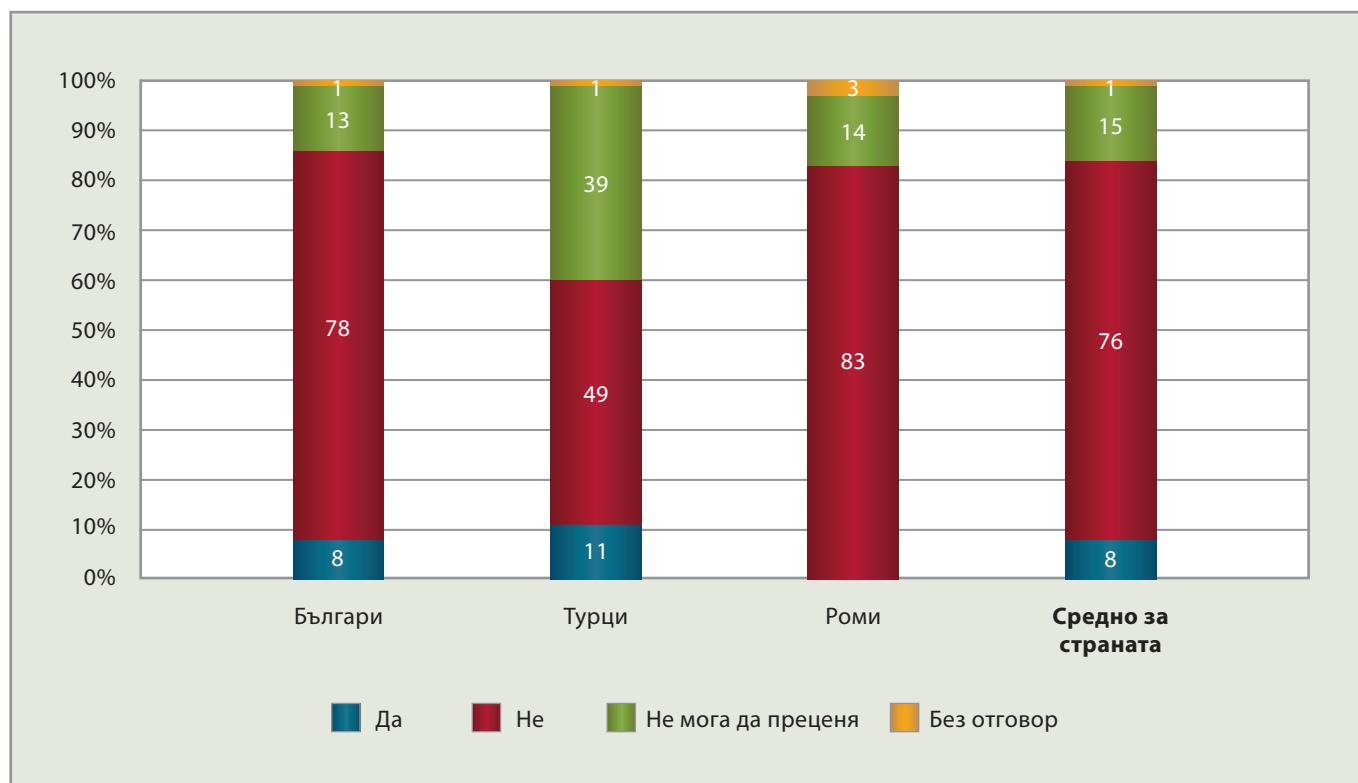
Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Законите у нас се прилагат еднакво за всички“?

с твърдението, че законите у нас се прилагат еднакво за всички; едва 8% са съгласни с това твърдение (фиг. 18). По отношение на отговорите на този въпрос няма промяна спрямо двете проведени изследвания през 2015 и 2016 г.

Най-висок дял на несъгласни с твърдението, че законите у нас се прилагат еднакво за всички, има сред анкетираните, които се самоопределят като роми – 83% от тях не са съгласни с това твърдение в сравнение със 76% средно за всички. От анкетираните, които се самоопределят като роми (72 души в извадката), нито един не е съгласен с твърдението, че законите у нас се прилагат еднакво за всички. От хората, които се самоопределят като турци, съгласните с твърдението, че законите се прилагат еднакво за всички, са 11%, т.е. дори повече от българите. Обаче повече от една трета (39%) от анкетираните, които се самоопределят като турци, всъщност избягват да дадат отговор на въпроса, като отговарят, че не могат да преценят (фиг. 19).

Кризата с върховенството на правото в България засяга не само законодателната и съдебната, но и изпълнителната власт. През 2018 г. почти половината от анкетираните смятат, че правителството не действа в рамките на закона (фиг. 20). При отговора на този въп-

Фиг. 19. Еднакво ли се прилагат законите (според етническата принадлежност на анкетираните)?

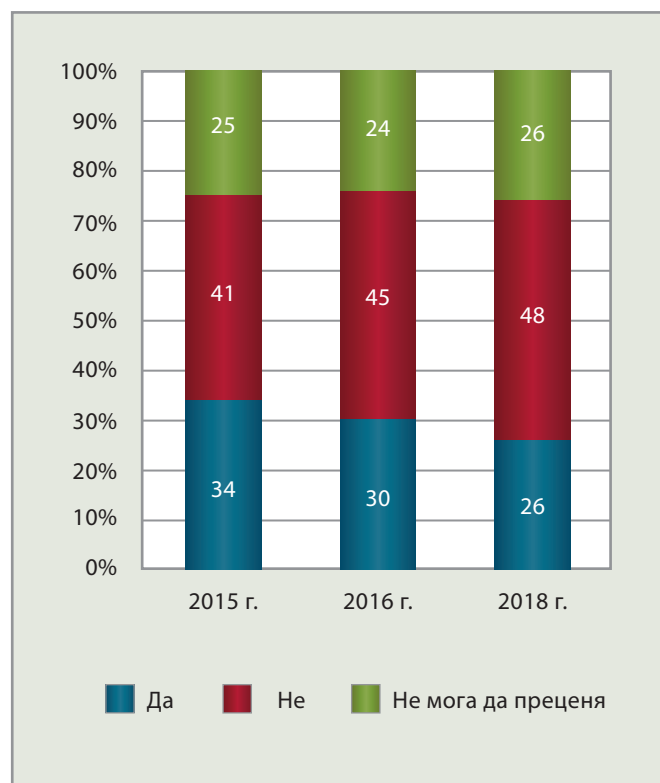
Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Законите се прилагат еднакво за всички граждани“?

рос определено значение имат електоралните нагласи на респондентите. Гласувалите за ГЕРБ на последните парламентарни избори са единствената група, сред която повече от половината (53%) са съгласни, че правителството действа в рамките на закона. Дори и сред тях обаче една четвърт не са съгласни с това твърдение. При гласувалите за БСП съотношението е обратно: 54% не са съгласни, че правителството действа в рамките на закона, а 22% са съгласни. При тези, които не са гласували, 55% не са съгласни, че правителството действа в рамките на закона, и само 15% са съгласни с това твърдение.

През 2018 г. половината от анкетираните не са съгласни с твърдението, че съдилищата пречат на правителството да нарушава закона, т.е. не смятат, че съдилищата изпълняват своята основна конституционна функция. Едва всеки пети (21%) от анкетираните е съгласен с това твърдение, а 28% отговарят, че не могат да преценят (фиг. 21).

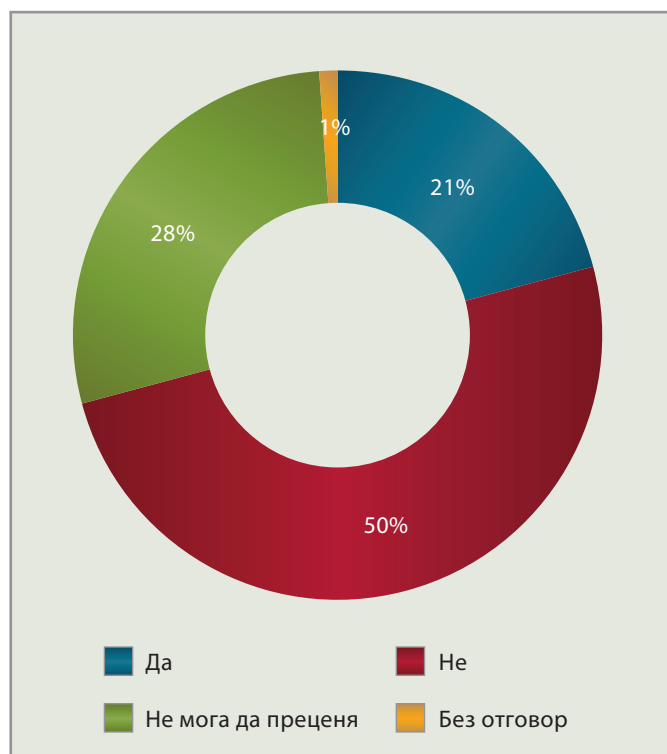
Въпреки че значителен дял от анкетираните имат мнение за това дали законите в страната се прилагат еднакво, всъщност малко на брой граждани имат пряк опит със съдилищата. Едва всеки шести гражданин (или 16% от анкетираните) съобщава, че в последната година

Фиг. 20. Правителството действа в рамките на закона

Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Правителството у нас действа в рамките на закона“?

Фиг. 21. Съдилищата ограничават правителството

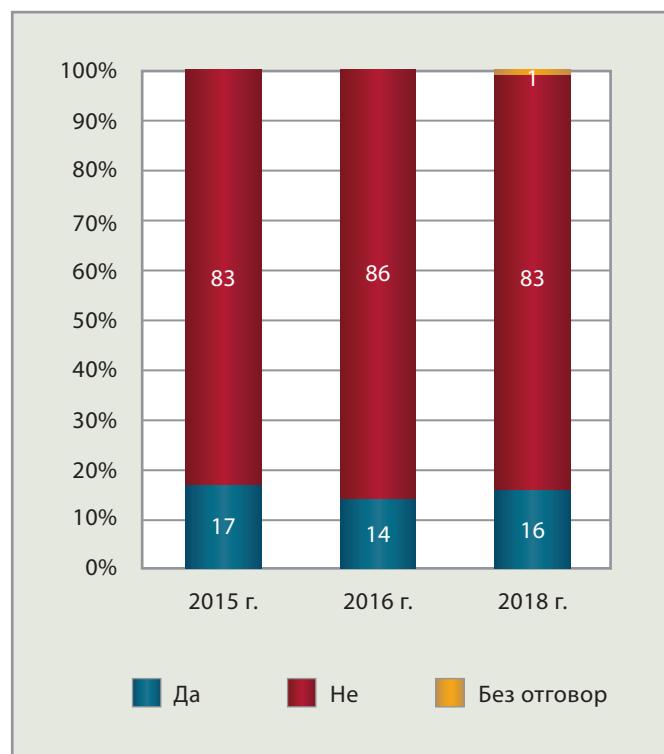
Въпрос: *Съгласен ли сте със следните твърдения: (...)„Съдилищата пречат на правителството да нарушава закона“.*

преди провеждане на анкетата му се е налагало да влиза в съд. Преобладаващият брой от анкетираните (83%) нямат личен опит със съда, а градят своите представи за качеството на неговата работа от това, което политици и журналисти говорят по темата (фиг. 22).

Дори когато гражданите са посещавали съдебна сграда през изминалата година, то не е било за участие в съдебен процес. В повечето случаи хората са посещавали съдебна сграда с цел изваждане на копие от документи, а само 18% от тези, които са посещавали съд през последната година, са се явявали като страна или свидетели по дело, т.е. имат преки впечатления за основната работа на съда. За в бъдеще развитието на възможностите за електронно предоставяне на услуги от органите на съдебна власт (включително и издаване на копия от документи) все повече ще ограничава личния контакт между съдилищата и гражданите и възможностите гражданите да формират оценката си за работата на съда въз основа на лични впечатления.

И през 2018 г., както и при предишните две изследвания, се вижда, че сред хората, които изобщо са посещавали съдебна сграда през изминалата година, делът на тези, които са се явявали по дела като вещи лица, или на тези, които са работели в съда, е по-висок

Фиг. 22. Личен опит със съда

Въпрос: *През последната една година налагало ли Ви се е да влизате в съд?*

от дела на тези, които са участвали в съдебни заседания като съдебни заседатели. Макар че една от основните цели на института на съдебните заседатели е да осигури участието на обществото в процеса на правосъдие, резултатите от изследването показват, че много ограничен кръг от хората (под 1%) се включват в работата на съда в това качество (табл. 5).

Таблица 5. Причини за посещение в съда (%)

Ако „Да“, по каква причина сте посещавали съд през последната година?	Процент (%)
Изваждане на копие от документ	60
Като страна по дело	18
Като свидетел по дело	18
Без отговор	3
Вещо лице	3
Друго	2
Работите в съд	2
Като съдебен заседател	<1

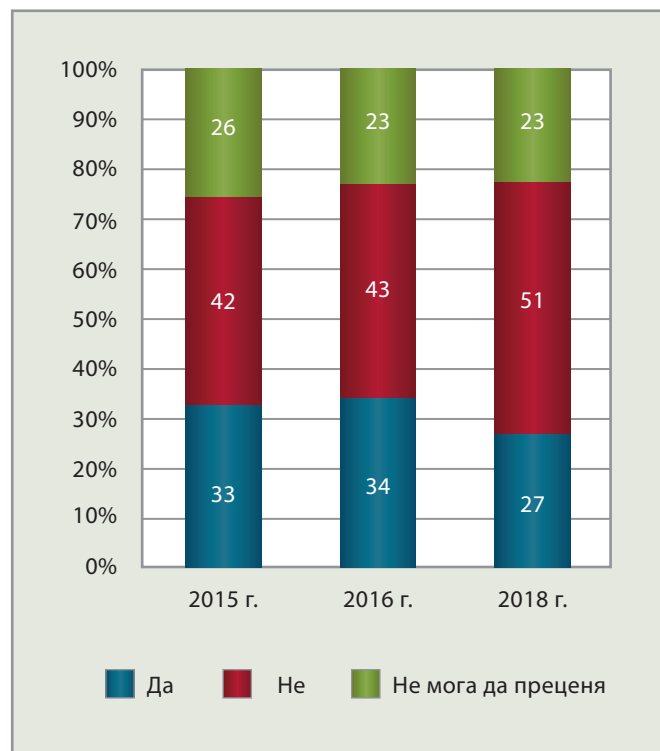

За трите проведени изследвания след 2015 г. постепенно се увеличава делът на хората, които смятат, че ако им се наложи да стигнат до съд, по-скоро няма да получат справедлив съдебен процес. През 2018 г. около половината от анкетиранияте (51%) са на това мнение в сравнение с 42% през 2015 г. Едва 27% от анкетиранияте очакват да получат справедлив процес, ако им се наложи да стигнат до съд (фиг. 23).

ДЕМОКРАЦИЯТА КАТО СИСТЕМА ОТ ОСНОВНИ ПРАВА

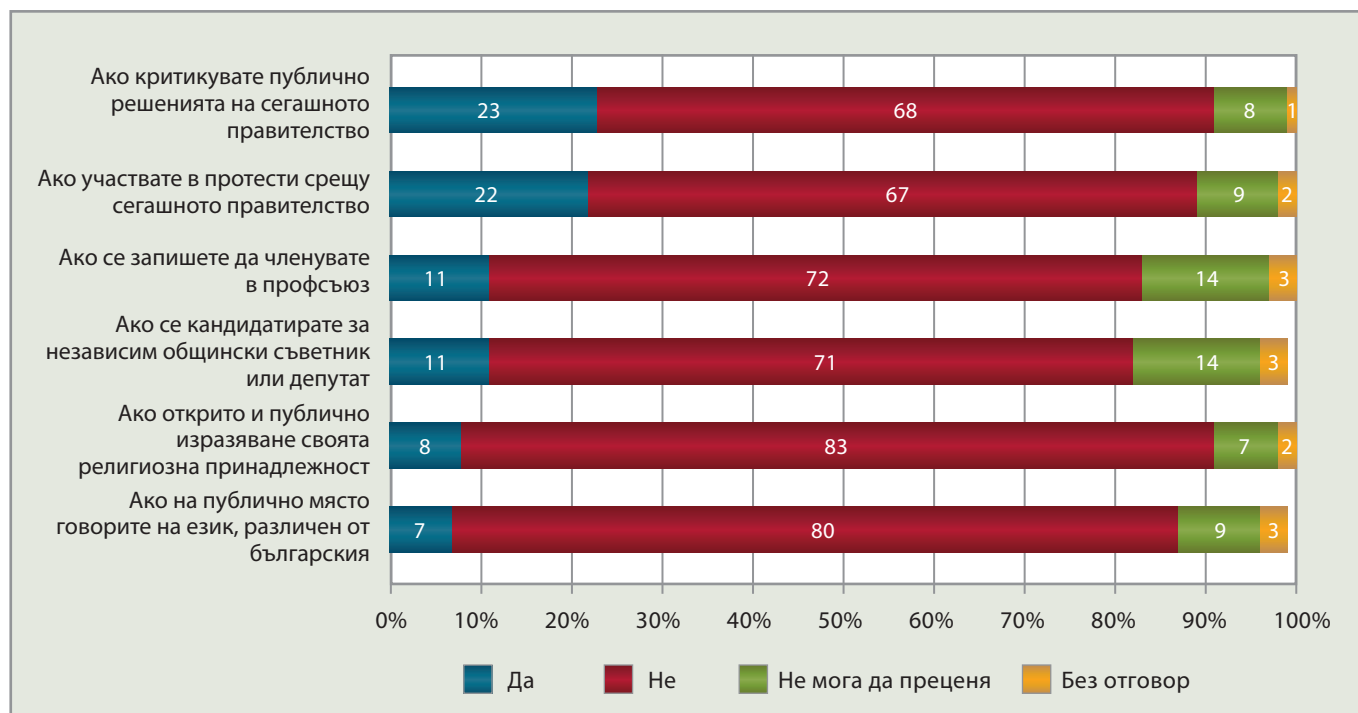
Сред гражданите има широко разпространени и трайно установени нагласи, че техните основни граждански права са защитени и те могат да се ползват спокойно от тях в публичната сфера, без страх от санкции или репресии. Преобладаващият дял от работещите анкетирани (83%) смятат, че няма вероятност да загубят работата или бизнеса си, ако открито и публично изразяват своята религиозна принадлежност; 80% посочват, че няма вероятност да загубят работата или бизнеса си, ако на публично място говорят на език, различен от българския; според 72% няма веро-

Фиг. 23. Очакване за справедлив процес

Въпрос: Ако Ви се наложи да стигнете до съд, смятате ли, че ще получите справедлив процес? „Да“ е сбор от отговорилите „Категорично да“ и „По-скоро да“, „Не“ – сбор от отговорилите „Категорично не“ и „По-скоро не“.

Фиг. 24. Риск от незаконно уволнение

Въпрос: Доколко вероятно е да загубите работата/бизнеса си ако... (за всяко отделно твърдение). „Да“ е сбор от отговорилите „Много е вероятно“ и „По-скоро е вероятно“, „Не“ – сбор от отговорилите „По-скоро не е вероятно“ и „Изобщо не е вероятно“.

ятност да загубят работата/бизнеса си, ако се запишат да членуват в профсъюз, а 67% смятат, че няма вероятност да загубят работата/бизнеса си, ако участват в протест срещу правителството.

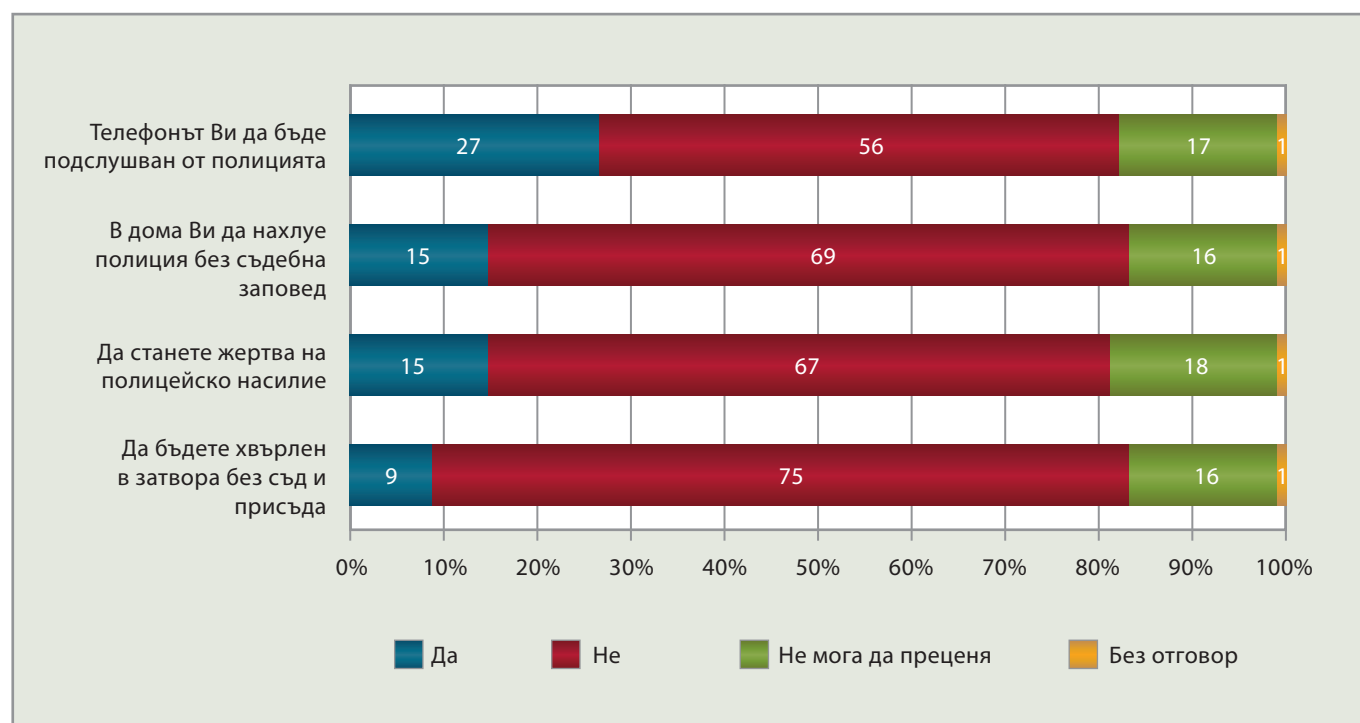
Макар че делът на анкетираните, които са на обратното мнение, е значително по-малък, не може да се пренебрегне фактът, че за много хора упражняването на политически и граждански права е свързано с определени рискове: около 23% от работещите смятат, че има вероятност да загубят работата или бизнеса си, ако критикуват публично решенията на правителството или ако участват в протести срещу него; 11% от работещите смятат, че има риск да загубят работата/бизнеса си, ако се запишат да членуват в профсъюз или ако се кандидатира за независими общински съветници или депутати (фиг. 24).

Най-значителен дял от анкетираните се чувстват уверени, че техните права са защитени срещу незаконна намеса от страна на правоохранителните органи. Три четвърти от хората смятат, че няма вероятност през следващите 12 месеца да бъдат хвърлени в затвора без съд и присъда; 69% – че няма вероятност в дома им да нахлуе полиция без съдебна заповед; 67% – че няма вероятност да станат жертва на полицейско насилие, а 56% – че няма вероятност

телефонът им да бъде подслушван от полицията. По отношение на всяка една от тези нагласи изследването от 2018 г. не регистрира съществени разлики в сравнение с резултатите от изследванията през 2015 и 2016 г. Изглежда, в обществото има утвърдена нагласа, че с правоохранителните органи не може да се злоупотребява и те не могат да бъдат използвани като инструмент за масово нарушаване на основните права на гражданите. Делът на тези обаче, които се чувстват застрашени от потенциална злоупотреба с права от страна на силовите структури, съвсем не е маловажен (фиг. 25).

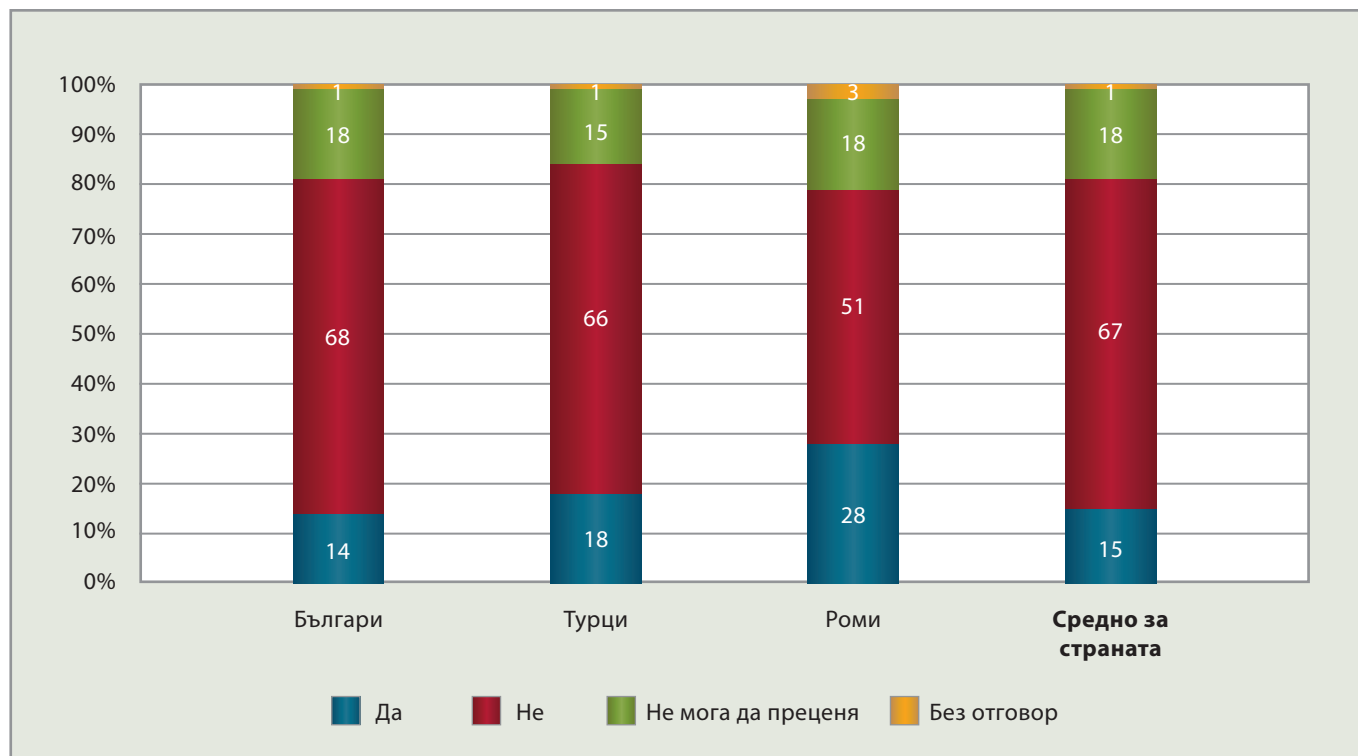
Делът на анкетираните, които смятат, че има вероятност през следващите 12 месеца да станат жертва на полицейско насилие, сред тези, които се самоопределят като роми, е двойно по-висок в сравнение с тези, които се самоопределят като българи (фиг. 26). Сред живеещите в София също се отчита малко по-голям дял от анкетираните, които са на мнение, че има вероятност да станат жертва на полицейско насилие, в сравнение с живеещите в селата. Сред живеещите в селата 79% смятат, че няма вероятност през следващата година да станат жертва на полицейско насилие, докато сред живеещите в София този дял е 58% при 67% средно за страната.

Фиг. 25. Риск от незаконни посегателства срещу личната сфера

Въпрос: Според Вас има ли вероятност с Вас лично да се случи някое от тези събития през следващите 12 месеца?

Фиг. 26. Риск от полицейско насилие (по етническа принадлежност)

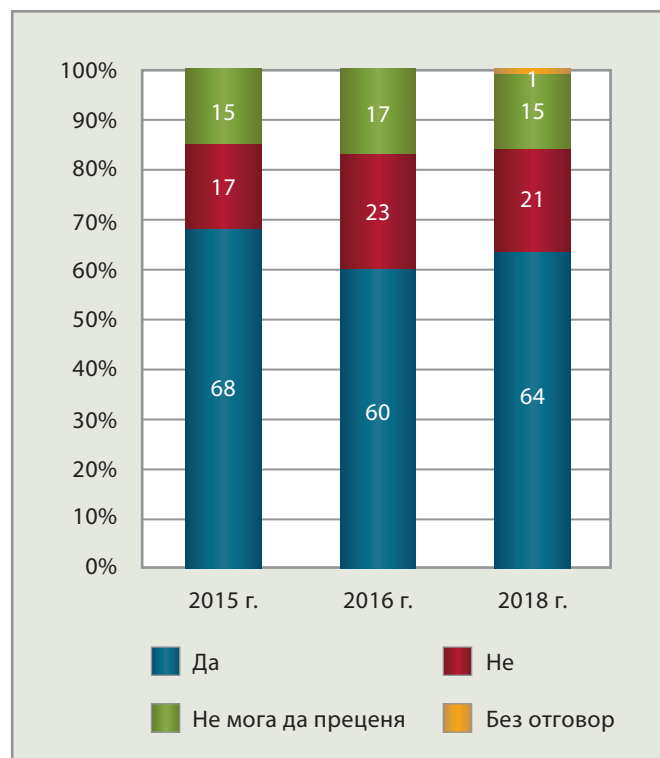

Въпрос: Според Вас има ли вероятност с Вас лично да се случи някое от тези събития през следващите 12 месеца: „Да станете жертва на полицейско насилие“?

Тези нагласи донякъде съответстват на реалните тенденции в нивата на виктимизация сред анкетираните: въпреки че в определени политически среди непрекъснато се говори за „дребната“ престъпност (по селата), изследването показва, че делът на жертвите на престъпления сред живеещите в селата е три пъти по-нисък в сравнение с живеещите в София. При изследването през 2018 г. на въпрос: „Били ли сте жертва на престъпление през изминалата година?“, 9% от анкетираните отговарят утвърдително; сред живеещите в селата този дял е 5%, а сред живеещите в София – 15%.

През 2018 г. най-голям дял от анкетираните (64%) смятат, че правата на малцинствата у нас са по принцип защитени. Всеки пети обаче (21% от анкетираните) не е съгласен с това твърдение (фиг. 27). Сред младите хора (на възраст между 18 и 29 години) и сред по-ниско образованите делът на несъгласните с това твърдение е почти двойно по-висок в сравнение със средното за страната: сред младите хора и сред хората с основно, начално или по-ниско образование 39% не са съгласни с твърдението, че у нас правата на малцинствата са защитени, при 21% средно за страната. Делът на несъгласните е по-висок и при безработните (35%).

Фиг. 27. Права на малцинствата

Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Правата на малцинствата у нас са защитени“?

Най-категорична разлика в оценката за степента на защитеност на основните права на малцинствата се отбелязва във връзка с различния етнически произход на анкетираните: 76% от анкетираните, които се самоопределят като роми, и 34% от анкетираните, които се самоопределят като турци, не са съгласни с твърдението, че правата на малцинствата у нас са защитени, в сравнение с 15% несъгласни сред анкетираните, които се самоопределят като българи.

Въпреки широко разпространеното убеждение, че правата на малцинствата у нас са защитени, изследването регистрира трайно установени дискриминационни нагласи.

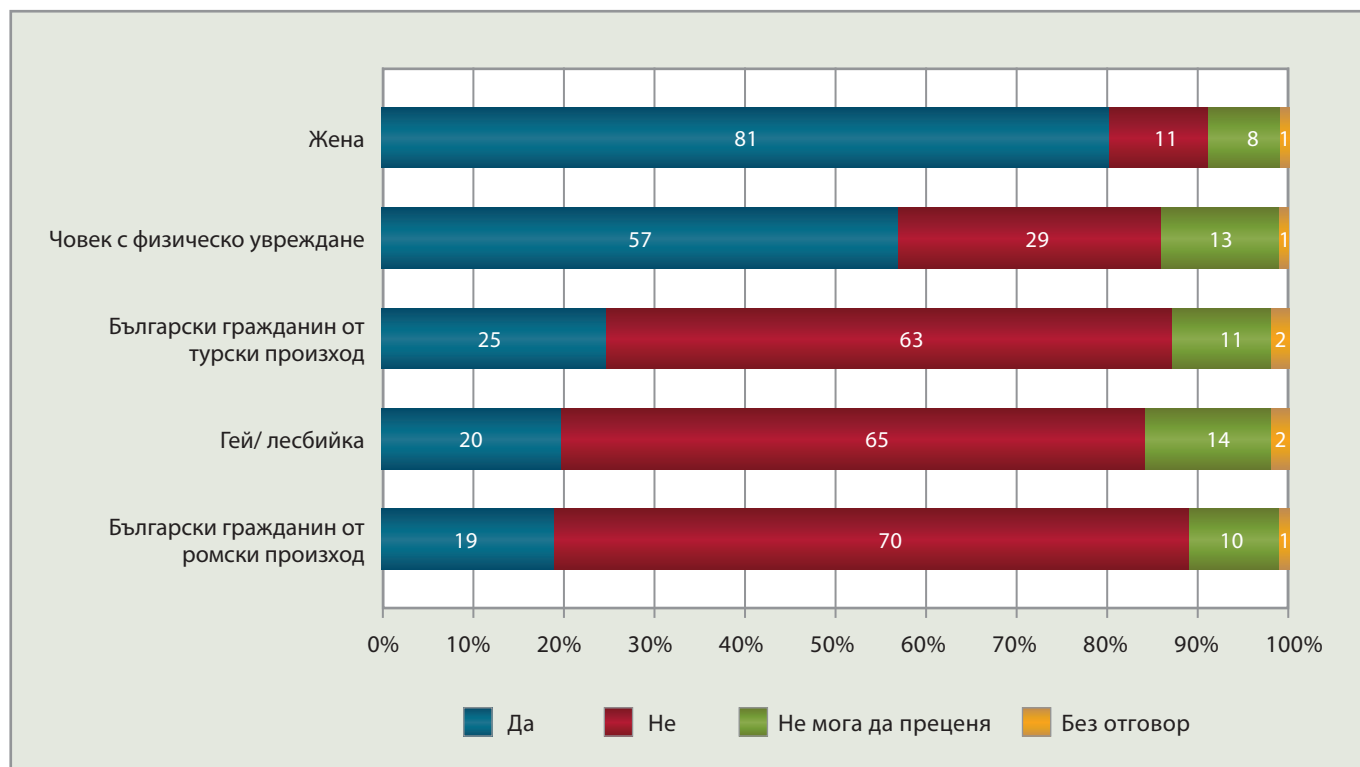
В предстоящите през есента на 2019 г. местни избори при равни други условия 70% от анкетираните не биха гласували за кандидат за кмет, който е от ромски произход; 65% не биха гласували за кандидат за кмет, който е гей/лесбийка; 63% не биха гласували за български гражданин от турски произход; почти половината (46%) не биха гласували за възрастен кандидат (над 65 години); 29% не биха гласували за човек с увреждане и 11% не биха гласували за жена, която е кандидат за кмет. Сред анкетираните, които се самоопределят като роми, делът на тези, които биха гласу-

вали за жена, за възрастен човек или за лице с увреждане – кандидат за кмет, е малко по-нисък от средното за страната (фиг. 28).

Между 2015 и 2018 г. има малко увеличение в дела на анкетираните, които при равни други условия биха гласували за кандидат за кмет, който е човек на възраст над 65 години (през 2015 г. 32% от анкетираните биха гласували, а през 2018 г. – 40%), както и на тези, които биха гласували за кандидат за кмет, който е човек с физическо увреждане (през 2015 г. 53% биха гласували за такъв кандидат за кмет, а през 2018 – 57%).

По-образованите, по-младите, по-заможните и живеещите в София са по-склонни да проявяват толерантност и по-често съобщават, че биха гласували за кандидат за кмет, който е гей/лесбийка или човек с физическо увреждане. Това обаче не е вярно по отношение на вероятността за гласуване за кандидат за кмет, който е възрастен човек (над 65 години) или български гражданин от ромски произход. По-бедните и по-нискообразованите са по-склонни да съобщават, че биха гласували за кандидат за кмет, който е от ромски произход. Може да се предположи, че това е така заради наличието на повече роми в тези демографски

Фиг. 28. Дискриминационни нагласи

Въпрос: Ако трябва да изберете между двама кандидати за кмет, които имат еднаква квалификация и политически възгледи, бихте ли гласували за този, който е...?

групи. Сред по-образованите, живеещите в София и по-заможните има малко по-нисък дял на тези, които са склонни да гласуват за възрастен човек, който е кандидат за кмет, при равни други условия. Обратно, по-бедните и живеещите в селата са по-склонни да гласуват за възрастен човек – кандидат за кмет, което също е свързано с наличието на повече възрастни хора в тези демографски групи.

СВОБОДА НА МЕДИИТЕ

Свободата на медиите е важен елемент от всяко демократично управление. Гражданите не могат да участват в управлението, ако нямат достъп до надеждна информация за работата на правителството. Точно по отношение на свободата на медиите обаче данните от изследването през 2018 г. показват рязко влошаване на средата.

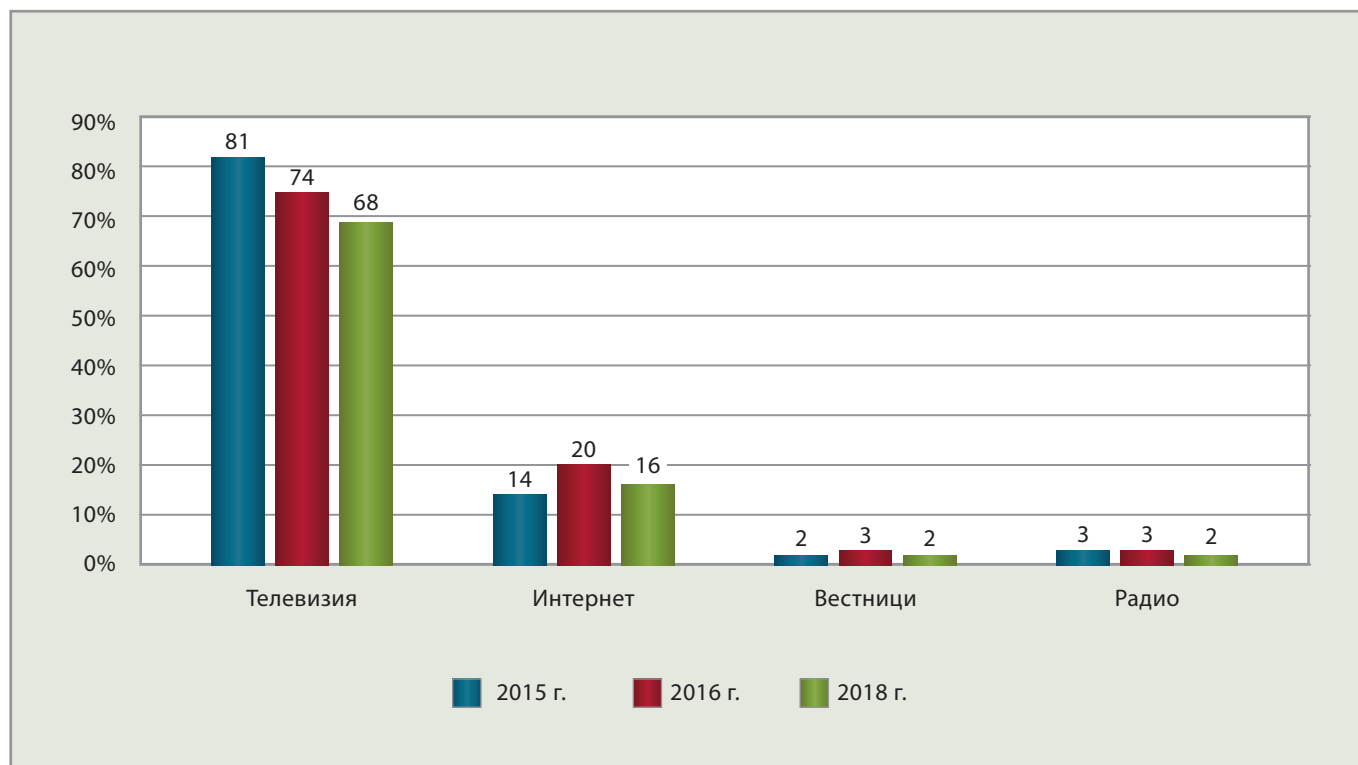
Телевизията е основната медия, на която гражданите се доверяват, когато имат нужда от информация за положението в страната. През 2018 г. най-висок дял от анкетираните (68%) съобщават, че се информират

основно от телевизията; втората най-значима медия, на която хората се доверяват, е интернет – 16% казват, че се информират оттам; едва по около 2% от хората се доверяват на радиото или на вестниците, за да бъдат информирани за положението в страната.

Доверието в радиото и вестниците като източници на информация за положението в страната е сравнително стабилно за периода между 2015 и 2018 г. Най-силна динамика има по отношение на телевизията: тя постепенно губи обществено доверие като източник на информация за положението в страната. През 2015 г. 81% от анкетираните са съобщили, че се доверяват на телевизията, за да се информират за положението в страната, а през 2018 г. този дял пада до 68%, т.е. 13% по-малко (фиг. 29).

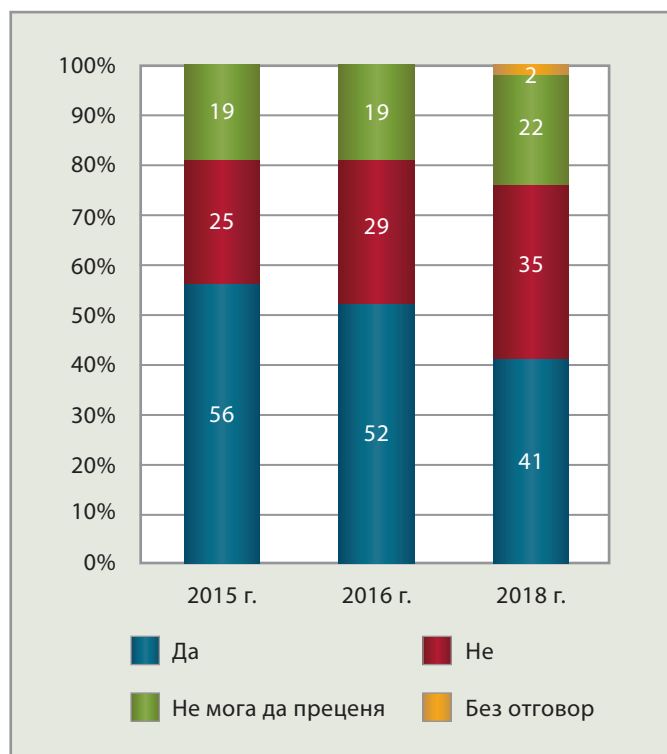
През 2018 г. се наблюдава значително влошаване на обществената оценка за свободата и обективността на пресата и на телевизиите в сравнение с данните от изследването през 2015 и 2016 г. Делът на анкетираните, които са съгласни с твърдението, че по принцип вестниците у нас са свободни да критикуват правителството, се понижава от 56% през 2015 г. до 41% през 2018 г., т.е. с 15% намалява броят на хората, които са убедени в свободата на пресата (фиг. 30).

Фиг. 29. Доверие в медиите

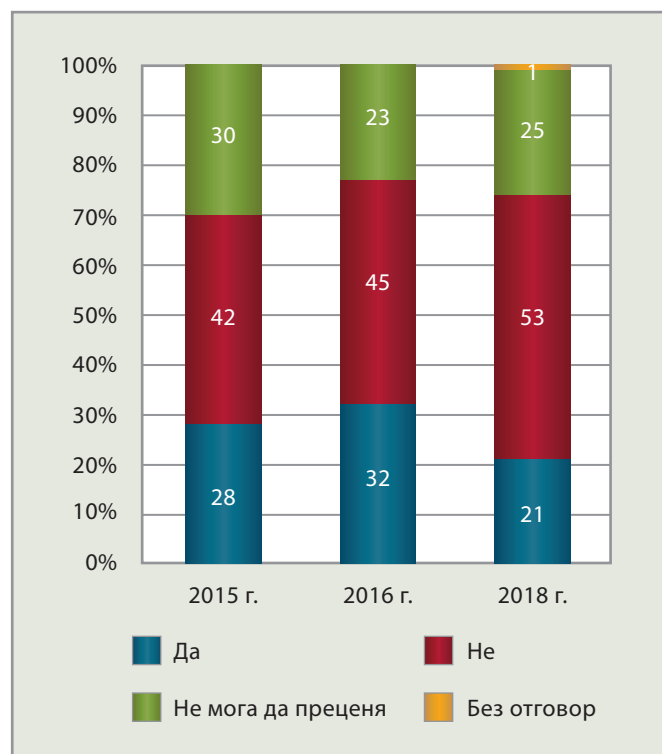
Въпрос: На коя медия се доверявате основно, когато имате нужда от информация за положението в страната?

Фиг. 30. Свобода на пресата

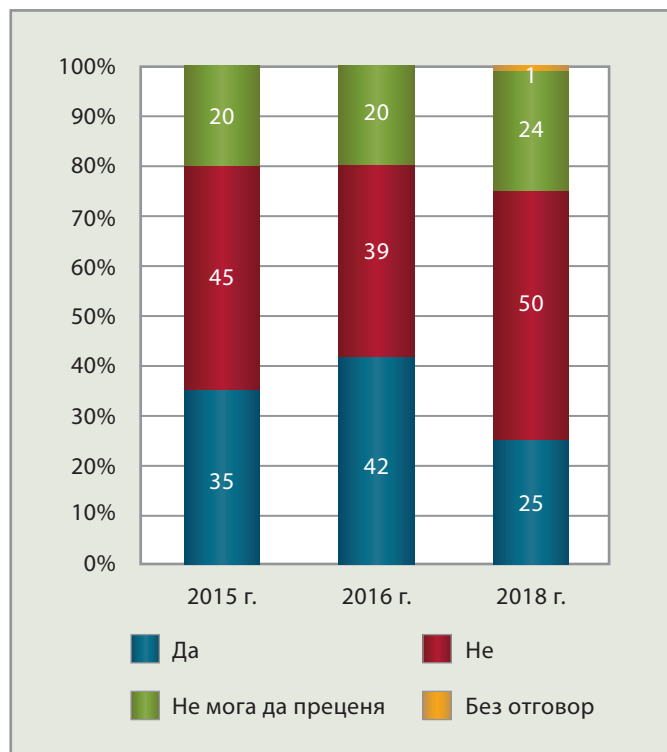
Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Вестниците у нас по принцип са свободни да критикуват правителството“?

Фиг. 31. Обективност на вестниците

Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Ако висш държавен служител е замесен в престъпление, вестниците у нас ще съобщят истината по случая“?

Фиг. 32. Обективност на телевизиите

Въпрос: Съгласен ли сте със следните твърдения: (...) „Ако висш държавен служител е замесен в престъпление, телевизиите у нас ще съобщят истината по случая“?

Обществената оценка за обективността на пресата в случай на престъпление по висшите етажи на властта е по-скоро негативна. През 2018 г. едва 21% от анкетираните са на мнение, че ако висш държавен служител се окаже замесен в престъпление, вестниците у нас биха съобщили истината по случая. Делът на убедените в обективността на вестниците спада с 11% между 2016 и 2018 г. Най-голям дял от анкетираните (53% през 2018 г.) не смятат, че вестниците биха съобщили истината по случая, ако висш държавен служител се окаже замесен в престъпление (фиг. 31).

Между 2015 и 2018 г. аналогичен ръст бележат и негативните оценки за обективността на телевизиите. През 2018 г. най-голям дял от анкетираните (50%) са на мнение, че ако висш държавен служител е замесен в престъпление, телевизиите у нас няма да съобщят истината по случая. Едва 25% от хората смятат, че телевизиите биха съобщили истината по случая, което е със 17% по-малко в сравнение с резултатите от изследването през 2016 г. (фиг. 32).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Данните от изследването през 2018 г. показват, че демокрацията се ползва със значителна обществена подкрепа: най-голям дял от гражданите (45%) са съгласни, че демокрацията е най-добрата форма на управление за страната, а преобладаващата част от анкетиранияте посочват само демократични държави като чужди примери за добро управление. Германия, Великобритания и Швейцария формират трайно челната тройка на чуждите държави, които са желан модел за подражание: за 23% от анкетиранияте Германия е най-популярният пример на държава с добро управление; според 9% такава е Швейцария, а според 8% – Великобритания.

Подкрепата на гражданите за демокрацията обаче постепенно ерозира в сравнение с резултатите от предишните изследвания: през 2018 г. делът на съгласните с твърдението, че демокрацията е най-добрата форма за държавно управление за България, намалява със 7% спрямо 2015 г. Освен това сред анкетиранияте доминират отрицателните оценки за ефективността на правителството при разрешаване на основните национални проблеми, ниското доверие в институциите и убедеността, че политическият и административният елит се формират с връзки, а не по заслуги.

През 2018 г. изследването регистрира слаба степен на гражданско участие в управлението – огромната част от анкетиранияте не членуват в никакви организации, само 4% членуват в политически партии, а само 2% – в профсъюзи. Между 2002 и 2018 г. обаче в това отношение има положителна тенденция, макар и много слабо изразена: членството в клубове нараства, малко повече хора са склонни да се обръщат към институциите, за да търсят решение на проблемите си и да протестират в случаи на лошо управление.

От трите тествани ценности на ЕС (демокрация, върховенство на правото и основни човешки права) защитата на основните граждански права продължава да изглежда като най-голямото достижение на демократичния преход в България. Значителен дял от анкетиранияте са уверени, че могат спокойно да упражняват гражданските си права и не се страхуват от репресии от страна на правоохранителните органи. Сред работещите обаче се забелязва известна уязвимост – всеки пети смята, че може да загуби работата си, ако участва в протест или ако критикува публично правителството. Не е маловажен делът на тези, които се страхуват, че през следващите 12 месеца могат да станат жертва на

полицейско насилие (15%) или на друг вид злоупотреба с права от страна на правоохранителните органи.

Най-остро изразено усещане за криза има по отношение на състоянието на върховенството на правото в България: основната разлика между демократичните и тоталитарните правителства е, че първите носят политическа и съдебна отговорност пред своите избиратели, а вторите – не. У нас обаче само 26% от анкетиранияте са съгласни, че правителството действа в рамките на закона, а обществената оценка за качеството на законодателството е крайно ниска: едва 22% от хората смятат, че законите в страната са справедливи, едва 14% – че законите са ясни и разбираеми, едва 8% – че законите се прилагат еднакво за всички.

Традиционно публичните политики за реформа на съдебната система гледат на проблема с върховенството на правото в България първо като на проблем, който засяга изключително само един от клоновете на държавна власт – съдебната система, и второ, като на проблем, който засяга в еднаква степен всички граждани. Установените в изследването обществени нагласи показват обаче, че е необходима промяна в този начин на мислене: от една страна, въпросът за качеството на законодателството е преди всички въпрос на законодателната власт и функция на ниската легитимност, с която се ползва Народното събрание. От друга страна, от гражданите не може да се очаква да спазват законите, ако самото правителство не действа в рамките на закона. И накрая, определени обществени групи са засегнати от изборителното правосъдие в много по-голяма степен от други: сред анкетиранияте, които се самоопределят като роми, няма нито един, който да е съгласен с твърдението, че законите у нас се прилагат еднакво за всички.

Изследването през 2018 г. показва намаляване на ролята на традиционните медии като фактор, който обуславя демократичното управление: телевизията губи позиция като медия, на която хората се доверяват, когато имат нужда от информация за положението в страната. Мнозинството от хората възприемат пресата като свободна да критикува правителството, но не смятат, че вестниците или телевизиите ще съобщат истината по случая, ако висш държавен служител е замесен в престъпление. Без надеждна информация за работата на правителството гражданите не могат да участват в процеса на вземане на решения за държавното управление.

За контакти във връзка с това изследване:

Институт Отворено общество – София
ул. „Солунска“ 56, София 1000

тел.: (+359 2) 930 66 19, факс: (+359 2) 951 63 48

www.osis.bg